

Hrvatsko bankarstvo

ŠTO DONOSI BUDUĆNOST

- Recesija i zdravlje banaka
- Gdje smo i kuda idemo
- Temeljni pokazatelji stabilnosti i pouzdanosti
- Naši promašaji u pretvorbi i privatizaciji
- Otvara se prostor za banke u sjeni
- Etično bankarstvo

**Pouke i poruke
financijske krize**

**Mega priredbe:
Povezanost privrede i sporta**

**Paranoja ugrožava
poduzeća, ali i državu**

**Valuta za čudake ili
novac budućnosti**

rujan 2014.
godina 4, broj 3

Sadržaj

Pismo glavnog urednika 3

U FOKUSU

Bolest koja ugrožava poduzeća, ali i države (*Drago Kojić*) 5

Mega priredbe stvaraju dodanu vrijednost (*Ante Gavranović*) 8

Valuta za čudake ili novac budućnosti? (*Darko Horvatin*) 14

Sentimentalnost i znatiželja potakle oživljavanje (*Mario Ribar*) 19

HRVATSKO BANKARSTVO - ŠTO DONOSI BUDUĆNOST?

Naše je bankarstvo odavno u Europskoj uniji (*Zoran Bobaček*) 23

Bankovni sustav među najkonkurentnijim dijelovima gospodarstva (*Zdeslav Šantić*) ... 29

Lakomisleno smo restrukturirali bankarski sustav (*Guste Santini*) 35

Etično bankarstvo – niša ili budućnost bankarstva? (*Goran Jeres*) 40

Važna karika financijske stabilnosti (*Josip Gotovac*) 47

Banke u sjeni (*Darko Horvatin*) 50

TRENDOVI

Lako je prezirati novac kad ga imaš previše (<i>Biserka Prodić</i>)	57
Na pragu potpune zaposlenosti	60
Interesi jači od vjerskih ograničenja	62
Karibi ispred Mediterana	63

SIGNALI

Izgubljena pozornost mladog naraštaja	65
Čokolada pred novim skokom	66
Urin kao obnovljivo gorivo	67
Financijski čelnici podijeljenih mišljenja	68

NOVE KNJIGE

Pouke i poruke financijske krize (<i>Darko Horvatin</i>)	69
Koliko je Internet (ne)opasan (<i>Drago Kojić</i>)	73

INDIKATORI

Eurozona sporija od konkurenata	75
Financiranje NATO-a	76
(Ne)pokrivenost izvoza rezervama	77
Nove računice podižu broj ekstremno siromašnih u Aziji	78
Gospodarstva u nastajanju	79

Pismo glavnog urednika

Hrvatska ostaje jedna od rijetkih zemalja EU koje ne izlaze iz krize. To se odražava i na usporeni rast bankarskog sektora te vrlo slabo kreditiranje gospodarstva. Nezaustavljivo rastu loši krediti, a nemali broj poslovnih banaka posluje s gubitkom. Dodajmo tome i činjenicu da smo svjedoci odlaska „stare garde“ čelnika velikih bankarskih kuća. Odlaze Luković, Arlović, Kovačev...

U ovom broju pokušavam pobjliže osvijetliti hrvatsku bankarsku pozornicu i hrvatski financijski sustav nakon svjetske financijske krize. Donosimo članke naših priznatih stručnjaka s područja bankarstva i financija u nastojanju da sagledamo problematiku iz raznih kutova. Naime, posljednja financijska kriza ostavila je duboke nepovoljne tragove u hrvatskom gospodarstvu, što se velikim dijelom odražava i na bankarski sektor. No, dok se svijet postupno oporavlja od krize (iako ima naznaka da se ona ponovno nazire u možda još pogubnijem obliku), Hrvatska već 11 tromjesečja bilježi negativne trendove u stvaranju BDP-a, bori se s usklađivanjem rashoda i preporuka EU u pogledu dozvoljenoga deficita proračuna. Dobit banaka se smanjuje, pa i nadalje nema ozbiljnijih pomaka u kreditiranju proizvodnje. Inozemnih ulaganja gotovo da i nema, a povlačenje sredstava iz fondova EU (naš čarobni štapić) vrlo je usporeno. Upozoravamo i na neke pouke iz financijske krize, posebno na kritike Nobelovca Josefa Stiglitzza, koje bi mogle poslužiti barem kao poticaj na razmišljanje našim političarima te bankarskim i financijskim stručnjacima.

Najveći problem s kojim se trenutno susrećemo nije samo pad privrednih aktivnosti. Još je uočljiviji u depresivnoj poslovnoj atmosferi. Jednostavno, na svim razinama se ne donose odluke, a ako se i donose, njihova je provedba trajava, neučinkovita i najčešće zakašnjela. Društvo se na neki način susreće s općom paralizom, praćenom odgovarajućom paranojom. Ako se nešto i učini, odluka je podvrgnuta tolikim nevjericama i pokudama da se više gotovo nitko i ne usudi donositi odluku. Ako se nešto ne učini, kuka i motika se diže zbog nečinjenja. Prevladava duh samoupravljanja koji nije moguće provoditi u tržišnim uvjetima. Interesne skupine onemogućavaju svaki iskorak prema izlazu iz krize. Nema društvenog dijaloga, nema pune transparentnosti. Nitko nikome ne vjeruje. Komunikacija

između centralne vlasti i organa lokalne uprave i samouprave gotovo i ne postoji. Gradonačelnici pojedinih gradova i po dvije godine ne mogu doći na razgovor s nadležnim ministrima. Predsjednik Vlade i gradonačelnik hrvatske metropole nisu se susreli već dvije godine. Međutim, Zagreb treba Hrvatsku, a Hrvatska treba Zagreb za funkcioniranje sustava. Moramo li biti taoci nerazumljivih taština pojedinaca, što se nesumnjivo nepovoljno odražava na cijelo hrvatsko društvo i njegovu budućnost.

Možda nije na odmet spomenuti i novi pristup organizaciji i financiranju mega priredbi upravo u kontekstu financija. Sve ukazuje na to da si danas organiziranje takvih priredbi (Olimpijske igre, svjetska i europska prvenstva u nogometu) mogu priuštiti samo jako bogate zemlje. Povremeni izleti nekih zemalja (Grčka, Brazil) potvrđuju tu tezu. Hoće li se na taj način izgubiti sportski i društveni karakter takvih priredbi i hoćemo li zaista postati taoci „velikih i bogatih“? No, to je ujedno svojevrsna pouka megalomanskim „apetitima“ onih koji ne vode računa o troškovima i ne razmišljaju što kasnije s objektima (stadionima, dvoranama i slično) koje takve priredbe nose sa sobom.

Veliki ruski književnik Lav Nikolajevič Tolstoj jednom je rekao: „Ono što je prošlo više ne postoji; ono što će biti još nije došlo. Postoji samo jedna točka u kojoj se sastaju prošlo i buduće. U toj točki cijeli je naš život“.

Ta točka određuje i našu sudbinu – danas i sutra!

Mato Gavranović

U fokusu

Paranoja

Bolest koja ugrožava poduzeća, ali i države

Iracionalni strah od proganjanja od kojeg boluju pojedinci ugrožava i njihovu okolinu, bilo da je riječ o obitelji, poduzeću ili državi. Osobe koje snažno inkliniraju paranoji su i mnogi državni čelnici.

Drago Kojić

Paranoidne osobe mogu sebi uvelike zagorčati život, ali mnogo je pogubnije kada iracionalni strah od proganjanja pogađa njihovu okolinu, bilo da je riječ o obitelji, poduzeću ili cijeloj državi. Jer prilično je izvjesno da su tijekom povijesti od paranoje patili i mnogi državni čelnici.

U blažem obliku paranoja se može ograničiti na razuman oprez, ali kad se poremećaj javlja u ekstremnom obliku onda može biti riječ o samoobmanjujućem razmišljanju ili patološkom ponašanju. U biznisu paranoja destruktivnog oblika među upravljačkim osobljem može stvoriti klimu straha i krivnje zaposlenika, dok oni koji imaju zdravu dozu sumnje mogu pomoći u suzbijanju potencijalne prijetnje poduzeću. Ključni je činitelj u određivanju nečije pozicije zadržavanje u okvirima realnosti i uklanjanju tjeskobe i nesigurnosti.

Pojedinci mogu imati sklonost paranoji a organizacije mogu stvoriti uvjete za širenje osjećaja progonjenosti unutar kompanije ako ne uspiju upravljati tjeskobom u kriznim trenucima ili u vrijeme neizvjesnosti.

Naomi Landau, direktorica ustanove Mentalno zdravlje i osposobljavanje menadžmenta (Mental Health and Management Training Services) u Londonu opisuje kako paranoja može poprimiti oblik epidemije kada se na adekvatan način ne tretira ranjivost ljudi u radnom ambijentu. Ona objašnjava: „Ako se ljudi osjećaju uznemirena i nedostatnima na bilo kojoj razini unutar organizacije, oni mogu odmah pokušati pobjeći od takvih neugodnih osjećaja, prebacujući ih na druge osobe – identificirajući i tretirajući druge kao bezvrijedne i beskorisne. Napadnuti će se tada osjećati progonecima što će ih učiniti tjeskobnima i osvetoljubivima te dovesti do sukoba i stvaranja klika“. Ona također drži da će oni koji se osjećaju progonecima polučivati lošiji radni učinak te će se osoba ili skupina koja ih napada ili im prijeti i tiranizira smatrati da su njihovi napadi opravdani.

Psihoterapeutkinja Naomi Shragai u Financial Timesu upozorava da s obzirom na izrazito natjecateljsku prirodu biznisa, vodeći egzekutivci mogu biti u pravu kad misle da ih neki ljudi u njihovu poduzeću žele ukloniti s položaja. Ali ako ih obuzmu paranoidne misli i ako budu djelovali prema njima bez dovoljno razmišljanja, u opasnosti su da stvore klimu krivnje i nepovjerenja, što može ozbiljno ograničiti kreativni učinak osoblja.

Nekorisno je ubijati se poslom

Autorica je iznijela primjer velike globalne organizacije u kojoj se glavni izvršni direktor branio od vlastitih paranoidnih misli ekstremno kontrolirajući upravni odbor. Jedan od članova upravnog odbora njegovo je ponašanje protumačio kao potvrdu da ga glavni direktor ignorira pa je njegov učinak smanjen, nije više mogao suzdržavati svoje osjećaje.

„Taj je član upravnog odbora dosađivao drugima zato što je i sam postao žrtva. Uporno je tvrdio da ga šef progona pa se na kraju to pretvorilo u stvarnost – ne samo da je dosadio šefu nego i svim kolegama. Postao je odbojan kao da je leprozan.“

Znanstveno proučavanje što su ga proveli sveučilišni profesori na Londonskoj poslovnoj školi (London Business School) 2012. potvrdilo je da paranoidne osobe nesvjesno sebe čine predmetom neprihvatanja. Tražeći neprestano potvrdu drugih, ili pokušavajući uvući druge osobe u svoje drame, postaju iritantni kolegama koji se razljute, pa se na koncu obistine njihovi strahovi da su im svi protivnici.

Na individualnoj razini svi se borimo s paranoidnim mislima jer strah da ćemo biti isključeni i nevoljeni dio je ljudskog bića.

Osobe koje snažno inkliniraju paranoji često dolaze iz sredine gdje se njihovim primarnim starateljima – najčešće roditeljima – ne može vjerovati. Čineći sebe

samosvjesnim i izbjegavajući ovisnost isključuju rizik da budu degradirani, zanemareni ili da im se nanese zlo, što im se dogodilo u ranom obiteljskom životu.

Ilustrativan je primjer žene u službi odnosa s javnošću. Radila je vrlo marljivo kako bi izbjegla da je okolina ne voli, ne odobrava i ne šikanira kad je obuzmu paranoidne misli. „Djetinjstvo mi je ostavilo osjećaj da nisam vrijedna saznanja,“ objašnjava ona. „Sjećam se da se nisam dopadala majci pa sam osjećala da moram uložiti ekstremno mnogo truda na poslu.“

Na nizu radnih mjesta ponavljala je obrazac prekomjernog rada kako bi uklonila ili smanjila strah da će okolina loše misliti o njoj. Brzo bi se istrošila, imala je osjećaj ljutnje prema svakom poslodavcu i stalno je bila u potrazi za novim radnim mjestom.

Imala je očajnu potrebu da ljudi kažu: „Zaboga, previše radiš, pusti malo.“ Na poslu to ne ide tako. „Meta ste zavisti jer pokušavate biti najbolji, a ako se ističete, grupa vas ne prihvaća.“

Njen strah da će biti otpuštena uvijek ju je tjerao da radi još marljivije. „Mislila sam da je predan rad važniji od odnosa s ljudima na poslu, ali naravno, nije. Vješti ljudi uspješni su u uspostavljanju odnosa, a ne oni koji se ubijaju od posla.“

Paranoja nije uvijek patološka

Međutim, paranoja nije uvijek patološka. Kadšto može biti odgovarajući odgovor na toksičan radni okoliš ili prijatna kompaniji. Ima i drugih prednosti što ih paranoidne osobe mogu donijeti na radno mjesto. Njihova budnost i pozornost prema detaljima znači da vide prilike i prijatne koje bi drugima mogle promaknuti. Osim toga, povjerenje može biti precijenjeno. Ljudi koji nemaju sumnjičav um mogu zanemariti prijatne konkurenata.

Roderick Kramer, profesor organizacijskog ponašanja na Sveučilištu Stanford, otkrio je da 8 do 10 izvršnih menadžera smatra kako su počinili ozbiljne greške zato što su previše povjerenja ukazivali pojedincima. Možda je prava ravnoteža u radnoj sredini kada se održava odgovarajući stupanj sumnje i opreza, kloneći se iracionalnoga razmišljanja. U mini i mega poduzećima, ali i u državi.

Mega priredbe stvaraju dodanu vrijednost

Prema ekonomskim pokazateljima sport i prateća industrija bilježe dinamičan rast koji obuhvaća tri do četiri posto svjetske trgovine.

Ante Gavranović

Nedavno su Berlin i Hamburg predstavili svoju kandidaturu za Olimpijske igre 2024. ili 2028. Vijest ne bi bila zanimljiva da joj nisu prethodile brojne kontroverze. Naime, još prije dva-tri mjeseca u javnost su prodrle vijesti o tome kako Berlin (tj. Njemačka) ne može sebi priuštiti takvu financijsku avanturu.

Katastrofalna financijska situacija Atene (OI 2004.), enormni troškovi Pekinga (2008.), uspješan pohod Londona (2012.), ali i financijski te organizacijski problematičan Rio de Janeiro (2016.) nagnali su buduće organizatore Olimpijskih igara (ali i drugih mega priredbi) na novo promišljanje o troškovima. Mnogi, naime, katastrofalno gospodarsko stanje Grčke vezuju velikim dijelom uz ogromne troškove priređivanja OI, pri čemu se nije vodilo računa o tome kako na racionalan i održiv način koristiti novoizgrađene objekte nakon Igara.

Ono što se može kao stanovita pouka izvući iz tih razmišljanja svodi se na činjenicu da vrlo malo zemalja svijeta može sebi priuštiti organizaciju mega priredbi u koje pripadaju olimpijske igre te svjetska i europska nogometna prvenstva. Pogledamo li povijest jednih i drugih vidjet ćemo da su OI održavane samo u bogatim i visoko razvijenim zemljama ili zemljama koje su tražile kroz OI svoju međunarodnu reputaciju.

Događaji poput Olimpijskih igara, Svjetskog ili Europskog prvenstva u nogometu otvaraju širok manevarski prostor za povećanu potrošnju određenog kruga proizvoda. Prema ekonomskim pokazateljima, sport i prateća industrija danas su područje brzoga rasta koje obuhvaća 3-4 posto ukupne svjetske trgovine. To su događaji i skupovi ograničenog trajanja, određeni mjestom i vremenom održavanja, sudionicima i motivima, kao i jasnim ciljevima okupljanja. Oni svojim opsegom i

veličinom snažno utječu na ukupnu privrednu aktivnost zemlje domaćina. Medijski su mega priredbe globalno snažno pokrivene. U gospodarskom smislu takvi događaji imaju vrlo izražen utjecaj na turizam i ukupnu privrednu infrastrukturu zemlje domaćina.

Poticaaj proizvodnje i potrošnje

Mega priredbe omogućavaju promjenu ili poboljšanje imidža određene zemlje. Njime se označava veličina i posjećenost takvoga događaja, ciljno tržište, financijska zahtjevnost projekta, globalna medijska pokrivenost, definira izgradnja odgovarajućih objekata i određuje mjesto održavanja takvih priredbi. Bitno je napomenuti da su mega događaji/priredbe usmjereni na tržište međunarodnog turizma.

Iako su sportski motivi u organizaciji takvih velikih priredbi u prvom planu, sve više dolaze do izražaja i ekonomski interesi koji se vezuju za takve priredbe. Mega priredbe osjetno potiču proizvodnju i potrošnju. Njihov utjecaj može se promatrati tijekom tri razdoblja: prije održavanja same priredbe; potražnja, zaposlenost i dohodak stečen organizacijom priredbe; dugoročna korist za ugled samoga mjesta i zemlje, kao i porast potražnje.

Uzmimo samo primjer rasta vrijednosti televizijskih prava za Olimpijske igre: Barcelona (1992) 441 milijuna USD; Sydney (2000) 1.318 milijuna USD; London (2012) 3.910 milijuna USD. Nova TV tržišta unose nove kvalitete, a sve veću ulogu ima i tržište za širokopojasni internet i mobilna prava. Kina je konkretno platila 99,5 milijuna USD za TV prava na londonskim Igrama, američki NBC platio je, naprotiv, 2 milijarde USD. U odnosu prema Pekingu, prihodi od prodaje medijskih prava za OI povećani su za 52 posto.

Olimpijski sponzori donijeli su još 957 milijuna USD prihoda u razdoblju od 2009. do 2012. Elitnu skupinu tvrtki – sponzora čini nevelik broj velikih kompanija koje imaju posebna prava u opskrbi i oglašavanju na Igrama koje ta prava skupo plaćaju, ali i i materijaliziraju. Londonski Olimpijski odbor je, prema procjeni, zaradio 2,14 milijardi dolara, u što je uključena 1,1 milijarda od domaćih sponzora, 931 milijun od prodaje ulaznica i 125 milijuna dolara od prodaje raznih licencija. Velika Britanija je u organizaciju Olimpijskih igara i sve potrebne objekte i infrastrukturu uložila velika sredstva, čime je London djelomice promijenio svoju ukupnu vizuru. Dobio je nove elemente identiteta. Olimpijske igre generirale su potrošnju i infrastrukturu. Ukupan prihod OI-a u posljednje četiri godine – dakle od Pekinga – povećao se čak za 47 posto. Olimpijski odbori ljetnih i zimskih igara zaradili su u 2012. ukupno 5,56 milijardi dolara.

Prema ekonomskim pokazateljima, sport i prateća industrija danas su područje brzoga rasta koje obuhvaća 3-4 posto ukupne svjetske trgovine.

I politička poruka

Olimpijske igre – a isto tako i neke druge mega priredbe – često su mnogo više od samoga sporta. One su najčešće i politička poruka. Ol igre u Berlinu 1936. bile su platforma za nacističku propagandu. Olimpizam kao ideja bio je jači od terorističkog napada u Münchenu (1972). Hladni rat osakatio je Ol u Moskvi i Los Angelesu (1980. i 1984). Ol u Pekingu bile su u znaku simbola nacije koja tek dolazi i koja se priprema preuzeti vodeću svjetsku ulogu u 21. stoljeću. Nikada u povijesti igara nije bilo uloženo toliko novca da se prikaže ta moć – procjene govore oko 40 milijardi dolara. Ostale su zabilježene kao najimpresivnije u povijesti. Po utrošenim sredstvima približile su im se, možda čak i premašile, Zimske olimpijske igre u Sočiju.

Organizacija velikih sportskih priredbi nije jednoznačan ni jednostavan proces. To je proces koji podrazumijeva koordinaciju niza sudionika najrazličitijih djelatnosti – od prometa preko sustava informiranja do smještaja i slično. Upravljanje velikim sportskim manifestacijama podrazumijeva golem sustav međusobno povezanih događaja koji imaju utjecaja na ekonomiju, društvo, politiku i ekologiju.

Magnet za turiste

Mega priredbe koje se, po važnosti i ulaganju, mogu mjeriti s Olimpijskim igrama su svjetska i europska prvenstva u nogometu. Prvo svjetsko prvenstvo u nogometu održano je 1930. u Urugvaju. Nije privuklo veće zanimanje publike. Ukupno je bilo 590,6 tisuća gledatelja. Svjetsko prvenstvo u Njemačkoj (2006) pratilo

je, međutim, 3,36 milijuna gledatelja. Nogometna nadmetanja u Brazilu promatralo je njih više od 3,42 milijuna. Najgledanije svjetsko prvenstvo u nogometu bilo je, začuđujuće, u SAD-u gdje je zabilježeno 3,58 milijuna neposrednih promatrača.

Veza između sporta i privrede, odnosno turizma, najočitija je u organizaciji upravo tih velikih sportskih događaja. Mega sportski događaji magneti su za mnoge turiste koji troše znatne svote u razmjerno kratkom vremenu. Mnogi putuju da bi bili dio tog spektakla. Atraktivnost ponude važan je element komercijalnog uspjeha svake takve priredbe.

Kad je riječ o utjecaju na turizam, treba spomenuti nekoliko činjenica. Organizacija mega priredbi utječe na stvaranje imidža grada i njegovo pozicioniranje u svijetu. Najnaglašenije je u razdoblju nakon održavanja manifestacija jer gradovima domaćina ostaju na raspolaganju svi obnovljeni ili novoizgrađeni kapaciteti koji se mogu iskoristiti kao baza za daljnji razvoj. Dakle, ovakve priredbe pridonose promociji zemlje kao sportske, ali i turističke destinacije.

Mega sportski događaji magneti su za mnoge turiste koji troše znatne svote u razmjerno kratkom vremenu.

Afirmacija arhitektonskih vizura

Velike priredbe mijenjaju vizure pojedinih gradova. Javlja se vrlo čvrsta interakcija između sporta, arhitekture i turizma. Upravo je arhitektura bila presudna u stvaranju i promociji mnogobrojnih turističkih odredišta i kreiranju turističkih brandova. U posljednjih nekoliko godina razvija se arhitektonski turizam u sklopu kojega se, uz kulturne sadržaje, nudi i određen vizualni doživljaj grada. Pritom treba voditi računa kako je u potrošačkom društvu zabava osnova privrednog razvoja. Arhitektura se mijenja u skladu s kulturološkim promjenama i nastoji pratiti taj trend. Sve što arhitektura nudi svojom formom i sadržajem treba pozivati na zabavu i nešto još uvijek neistraženo, nešto što će privući pozornost turista.

Arhitektura je bila i jest izraz životnoga stila i duha vremena određene epohe i kulture u kojoj nastaje. Odnos arhitekture i turizma u povijesnom kontekstu izvorno označava prije svega doživljaj regionalne gostoljubivosti u različitim oblicima. Konkretno, istraživanja su pokazala da arhitektonska slika mjesta u velikoj mjeri utječe i na izbor turističke destinacije.

Vratimo se Peking: danas je to jedan od najživljih velikih gradova što se tiče izgradnje. Zahvaljujući Olimpijskim igrama, Peking je dobio priliku da planiranjem budućih sadržaja redefinira ukupnu sliku grada. Dovodeći velika svjetska imena arhitekture, pažljivo birajući projekte za sportske objekte, Peking je postao relevantna odrednica arhitektonskog turizma. Neobična i često kontroverzna forma koja koristi sve povoljnosti suvremenih tehnologija gradnje svakako privlači pozornost posjetitelja.

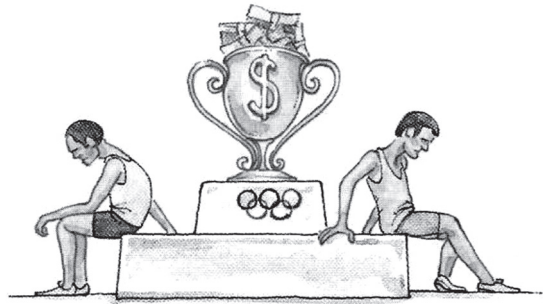
Pokazalo se da to ipak nije dovoljno, bez obzira na atraktivnost. Lokacija koja daje kontekst građevini i funkcija koja donosi ekonomsku isplativost i mogućnost kontinuiranog korištenja prostora bitni su čimbenici za prijelaz arhitektonskog djela u brandirani proizvod. Suvremeni gradovi danas veliku pozornost poklanjaju upravo ovakvim projektima kao pokretačima budućeg razvoja.

Arhitektura je bila i jest izraz životnoga stila i duha vremena određene epohe i kulture u kojoj nastaje.

Indirektni utjecaj na potrošnju

U svim zemljama određeni turistički centri vezani su u mislima za neke atraktivne sportske događaje, bez kojih bi privlačnost i slava turističkih odredišta bila znatno manja. Bi li itko izvan Italije znao za Monzu ili Imolu da se u njima svake godine ne održavaju poznate automobilske utrke? Kitzbuehl u Austriji ili Wengen u Švicarskoj sigurno ne bi privlačili tolike turiste kad na njima ne bi bile najglasovitije staze za skijaški spust na svijetu.

Međunarodni sajmovi također pripadaju u skupinu aktivnosti koje imaju posredan i neposredan učinak na turistička kretanja. Najveći svjetski sajmovi, poput Industrijskog sajma u Hannoveru, Turističke burze u Berlinu i Londonu, sajмова prehrambene industrije ANUGE u Kölnu i SIAL-a

u Parizu, privlače i po nekoliko tisuća izlagača, te velik broj posjetitelja. Danas se u svijetu organizira više od 4500 međunarodnih sajмова i poslovnih izložbi. Mnogi gradovi upravo na sajamskim aktivnostima i specifičnim izložbama zasnivaju svoj međunarodni turistički imidž i povećanu potrošnju.

Ne profitiraju, međutim, samo organizatori velikih priredbi u ekonomskom pogledu. Ako promotrimo komercijalne i marketinške aktivnosti proizvođača televizora i pametnih telefona uoči Svjetskog prvenstva u nogometu vidimo užurbanu ponudu koja se (kod svake mega priredbe) pretvara u potrošački stampedo, čak i u kriznim situacijama. Posebno su agresivni proizvođači piva i raznih grickalica, jer se prilikom takvih priredaba osjetno povećava potrošnja upravo tih proizvoda.

Politici nije mjesto u sportu

Uza sve prednosti koje pruža organizacija velikih priredbi sve su učestaliji glasovi da je neodrživo stanje u kojem male i ekonomski slabije zemlje gotovo da ne mogu doći do izražaja, pa već godinama i ne konkuriraju za njih. Međunarodnu javnost

**Sport može
pridonijeti razvoju
samo ako je
politički neutralan.**

dobitno je uzburkala odluka da se Svjetsko prvenstvo u nogometu održi 2022. u Kataru, najbogatijoj zemlji svijeta. Zna se da je to prvenstvo kupljeno, jer Katar nema nikakve veze sa sportom i koristi ovu manifestaciju isključivo samo za iskazivanje svoje ekonomske moći. Rusija pak to koristi, prije svega, kao izraz svoje političke moći.

Poziva se stoga na razum i odvajanje sporta i politike, za što je ovih dana vrlo jasno pledirao predsjednik

Međunarodnog olimpijskog odbora Thomas Bach. „Sport može pridonijeti razvoju samo ako je politički neutralan. Samo na taj način može biti globalan” – ističe čelnik MOO, naglašavajući da su potrebne korjenite promjene u samom pristupu tim velikim svjetskim manifestacijama. S tim u vezi najavio je „Agendu 2020”. On smatra da je „sport danas ozbiljan gospodarski globalni igrač i puno je više od samo običnog posla. Sport sam po sebi ne može promijeniti svijet, ali može dati svoj doprinos, može odaslati određene signale, razbijati led. Sam ne može uspostavljati mir; za to su nam potrebni partneri”.

Ne samo za bogate i moćne

Bach je najavio promjene u koncepciji izbora mjesta i zemlje za održavanje olimpijskih igara suprotstavljajući se dosadašnjoj praksi filijala „lanaca fast-fooda“. Više se ne bi smjelo raditi po načelima franšize. „Buduće organizatore Ol moramo propitati kako će Igre na najbolji način uklopiti u konkretan socijalni i privredni okvir pojedine zemlje. One trebaju odrediti s kojim idejama žele svijetu prezentirati svoju kulturu. MOO će i ubuduće postavljati minimalne standarde organizacije, ali će potencijalnim organizatorima otvoriti širi manevarski prostor, prepuštajući to kreativnosti i stvarnim potrebama domaćina. Igre ne mogu biti kopija prethodnih izdanja“ upozorava prvi čovjek Međunarodnog olimpijskog odbora, pledirajući pritom na financijske okvire.

Poziv na razum nije bezrazložan. Priređivanje Ol posljednjih godina pokazuje da se ponegdje gubi njihov sportski, pa i gospodarski smisao u korist političkog prestiža i gole političke propagande sile i moći. Olimpijske igre i ostale mega priredbe ne smiju postati isključivi instrument bogatih i moćnih, jer će izgubiti svoj temeljni smisao.

Navedeni primjeri pokazuju značenje pridobivanja i organizacije velikih sportskih ili gospodarskih priredbi. Jasno, ako se znaju iskoristiti za stvaranje dodatno povoljnog imidža i ukupne komercijalne ponude. Posredne koristi nastaju i kod drugih. Analiza potrošnje i kod nas uoči, za vrijeme i nakon Svjetskoga prvenstva pokazat će svu domišljatost domaćih trgovaca i proizvođača.

Olimpijske igre i ostale mega priredbe ne smiju postati isključivi instrument bogatih i moćnih, jer će izgubiti svoj temeljni smisao.

Zemljovid sportskog nadmetanja

Olimpijske igre održane su: 1896. Atena, 1900. Pariz, 1904. St.Louis, 1908. London, 1912. Stockholm, 1920. Antwerpen, 1924. Pariz, 1928. Amsterdam, 1932. Los Angeles, 1936. Berlin, 1948. London, 1952. Helsinki, 1956. Melbourne, 1960. Rim, 1964. Tokyo, 1968. Mexico, 1972. München, 1976. Montreal, 1980. Moskva, 1984. Los Angeles, 1988. Seoul, 1992. Barcelona, 1996. Atlanta, 2000. Sydney, 2004. Atena, 2008. Peking, 2012. London i 2016. Rio de Janeiro. 2020. se Ol održavaju u Moskvi.

Domaćini svjetskih prvenstava u nogometu: Urugvaj (1930.), Italija (1934.), Francuska (1938.), Brazil (1950.), Švicarska (1954.), Švedska (1958.), Čile (1962.), Engleska (1966.), Meksiko (1970.) Njemačka (1974.), Argentina (1978.), Španjolska (1982.), Meksiko (1986.), Italija (1990.), SAD (1994.), Francuska (1998.) Južna Koreja + Japan (2002.), Njemačka (2006.), Južnoafrička republika (2010.) i Brazil (2014.)

Valuta za čudake ili novac budućnosti?

Može li digitalna valuta bitcoin, koja se kreira, čuva i transferira u elektroničkom obliku ugroziti tradicionalne novčanice i kovanice? Činjenica da nije pod kontrolom i utjecajem središnjih banaka smatra se prednošću, ali to može biti i nedostatak.

mr.sc. Darko Horvatin

Odlučite li provesti odmor u Dubrovniku i pri tome unajmite apartman Lunea, to će vas po danu koštati (prema cjeniku s njihove web stranice) 65 funti, no imate i mogućnost ostvariti deset posto popusta na cijenu – ako plaćate digitalnom valutom bitcoin! Financijski efekti te mogućnosti nisu poznati, ali oni marketinški su nemjerljivi jer je Lunea samim time postala vijest koja je objavljena u više svjetskih medija. Polako ali sigurno, bitcoin postaje i naša realnost. Pojavljuje se sve više mjesta na kojima se plaćanje može izvršiti tom digitalnom valutom. U beogradskom restoranu Appetit ručak također možete platiti bitcoinom. Koncem srpnja vrijednost jednog bitcoina iznosila je oko 3.400 kuna, odnosno oko 600 dolara.

Bez kontrole

Što je zapravo bitcoin? Riječ je o digitalnoj valuti koja stvorena 2009., a kreira se i čuva u elektroničkom obliku. Dakle, bitcoin ne postoji u fizičkom obliku i što je najvažnije nema središnje institucije koja bi ga kontrolirala. Radi se o valuti na internetu koja omogućuje slanje novca drugima bez posrednika. Za praćenje transakcija koristi se distribuirana baza podataka rasprostranjena preko čvorova peer-to peer mreže, a transakcije su šifrirane i na taj način zaštićene. Kreiraju ga, pomoću računala, ljudi diljem svijeta korištenjem kompjutorskog programa koji rješava matematičke probleme. Oni se u bitcoin svijetu nazivaju rudari. Koristi se za kupovinu u elektroničkom (bezgotovinskom) obliku i po tome se ne razlikuje od

klasičnih valuta poput eura ili dolara. Tvorac bitcoina je japanski programer Satoshi Nakamoto čija je ideja bila kreiranje nove valute koja nema središnju vlast (centralnu banku), s mogućnošću elektroničkog transfera, te sa zanemarivim transakcijskim troškovima. Kako nitko ne zna ništa o utemeljitelju bitcoina jer se nigdje ne mogu pronaći podaci o Nakamotu, postoje sumnje da je to zapravo imaginaran lik. Pogotovo kada se otkrije da ime Satoshi u prijevodu znači mudrost, pa je moguće da je izbor imena simboličan i predstavlja svojevrsnu poruku. Bitcoin je za razliku od svih ostalih valuta decentraliziran i njegovu mrežu ne kontrolira niti jedna institucija, što njegovi korisnici doživljavaju kao veliki plus.

Bitcoin je za većinu odanih poklonika više od pukog sredstva plaćanja. To je ujedno i tehnološko čudo koje može ugroziti veći dio potrošačke industrije. Korištenje bitocina nastavlja s rastom, unatoč povremenom nestanku velikih količina valute u hakerskim napadima. Ukupna vrijednost bitocina u optjecaju narasla je na 7,9 milijardi dolara (s 490 milijuna dolara prošle godine). Volumen dnevnih transakcija narastao je gotovo za 60 posto. Ako ta digitalna valuta ima ambiciju približavanja dolaru i euru, ona mora postati nešto više od pukog Mastercarda za čudake.

Rudari bitcoina

Ekonomisti pod novcem razumijevanju nešto što ima tri osnovne funkcije. Mora biti „sredstvo razmjene” koje se može zamijeniti za bilo koju robu ili uslugu. Uz to, mora biti stabilan čuvar vrijednosti koji omogućuje korisnicima da ga mogu spremati i naknadno koristiti, a da mu se kupovna moć drastično ne promijeni. K svemu tome trebao bi funkcionirati kao mjerna jedinica, statističko mjerilo u odnosu na koju se mjeri vrijednost jedne privrede. Za sada se bitcoin najbolje ponaša kao sredstvo razmjene zahvaljujući svom pametnom tehničkom dizajnu. Korisnici ga mogu brzo razmijeniti diljem svijeta.

Umjesto oslanjanja na središnje klirinške kuće, transakciju verificiraju „rudari”, koji su za svoj rad kompenzirani novokreiranim bitcoinom. Novostvoreni novac neosjetljiv je na inflaciju, širenjem troškova rada na sve korisnike. Ovaj elegantan sustav čini bitcoin jednostavnim za korištenje. Kako banke ne trebaju potvrditi legitimnost kupnje transakcijski troškovi su niski. Gotovo savršena anonimnost bitcoina također pomaže njegovu prihvaćanju među onim korisnicima koji preferiraju tajnost svojih transakcija. Kombinacija funkcionalnosti i interesa korisnika vodi ka tome da sve više ljudi uviđa jednostavnost zamjene bitcoina za robe, usluge i druge valute. Rastući kredibilitet kao sredstva razmjene podržava vrijednost digitalne valute.

Bitcoin je za razliku od svih ostalih valuta decentraliziran i njegovu mrežu ne kontrolira niti jedna institucija, što njegovi korisnici doživljavaju kao veliki plus.

Niže naknade

Ipak, za sada se ne može tvrditi kako je bitcoin stabilan čuvar vrijednosti. Ima tehničke predispozicije za tu ulogu: novčić sačuvan u kodiranom virtualnom novčaniku na disku kompjutera može se iskoristiti za naknadnu kupnju, no njegova vrijednost sklona je naglim promjenama. Masivne pljačke bitcoina, poput nedavne otimačine gotovo šest posto bitcoina u optjecaju s MtGox burze, smanjilo je povjerenje u virtualnu valutu. Cijena mu je potonula za 30 posto u odnosu na dolar u veljači, najviše zbog kraha MtGoxa. U optimističnijim vremenima kratkoročnu su mu vrijednost dizali špekulanti.

Svoju priliku bitcoin vidi u internetskoj trgovini gdje je uobičajeni način plaćanja kreditnim karticama. Naime, kartičari pri tome trgovcima obračunavaju naknadu koja se uobičajeno kreće od tri do pet posto. Kod plaćanje bitcoinom, naknade

Svoju priliku bitcoin vidi u internetskoj trgovini gdje je uobičajeni način plaćanja kreditnim karticama.

su znatno niže, što bi trgovce trebalo stimulirati da ga počnu prihvaćati kao sredstvo plaćanja. Za razliku od kreditnih kartica, bilo kakve naknade plaća kupac ne dobavljač. Problem je što bitcoin može biti ukraden, a povrat novca gotovo je nemoguć. Komercijalna upotreba bitcoina je trenutno mala u odnosu na njegovu uporabu špekulanata, koji su potaknuli volatilnost cijena. Visoka nepostojanost mogla bi ograničiti bitcoin u nastojanju njegova etabliranja kao valute za iskazivanje cijena. Čak i trgovci koji su

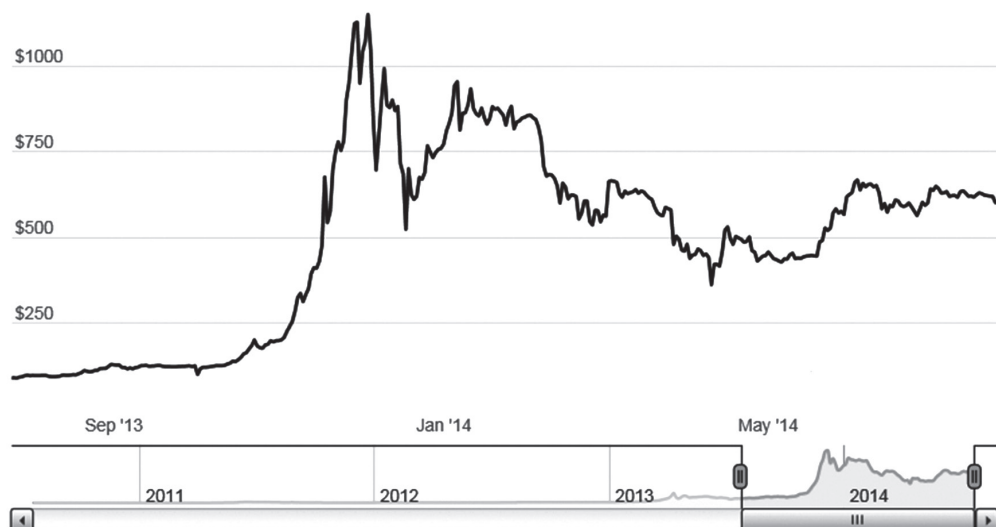
ga prihvatili za iskazivanje cijena koriste dokazane valute (dolar, euro), dok cijena bitocina automatski fluktuiru s promjenom tečaja kriptiranog novca. Slično tome, većina vlasnika bitocina za svoj rad biva plaćena u tradicionalnim valutama. Sve dok korisnici bitcoina „razmišljaju” u eurima ili dolarima, on neće moći steći status novca.

Ograničena količina

Isto tako, dok njegova vrijednost ne postane manje volatilna u odnosu na valute koje dominiraju globalnom ekonomijom, teško da će njegovi korisnici mijenjati svoje monetarne navike. Do toga bi mogla dovesti još jedna lukava dosjetka. Količina bitocina u optjecaju bit će u konačnici ograničena na 21 milijun jedinica. To je način kako onemogućiti inflatorno uplitanje centralnih banaka čemu je većina valuta sklona. Suvremene središnje banke podržavaju nisku ali pozitivnu inflaciju zbog dobro poznatih razloga. U realnom svijetu plaće su „ljepljive”: tvrtke teško pronalaze načine za smanjivanje plaća zaposlenika. Minimum inflacije „podmazuje” sistem, u stvari smanjuje primanja radnika čija plaća ne drži korak s inflacijom. Ako ponuda novca presporo raste, tada cijene padaju a radnici s „ljepljivim” plaćama postaju skuplji. Rezultat toga je rast nezaposlenosti. Ako radnici gomilaju gotovinu

u očekivanju budućeg pada cijene, pad dobiva zamah. Ponuda bitocina još uvijek raste. Njegovi rudari su tek na polovici ciljane „proizvodnje“. Novi novčići će se kreirati do 2030. Nakon toga će uvesti transakcijske naknade kao kompenzaciju za svoj rad. Zabrinjava što je deflacija već realnost. Rastuća potražnja za valutom je djelomično odgovorna za poticanje njene cijene (pri čemu padaju cijena roba i usluga izraženih u bitcoinu, što generira deflaciju). Ipak, saznanje da je ponuda u konačnici ograničena također je važan čimbenik.

Kretanje tečaja Bitcoin/USD

Izvor: <http://www.coindesk.com/price>

Digitalni okovi

Ako jednom bitcoin doista sazrije u kompletnu valutu, s velikim brojem ljudi koji će ga koristiti, tada bi njegova nefleksibilnost mogla prouzročiti ekonomsku pustoš. Šokovi na strani ponude novca, poput nestanka MtGox, mogla bi uzrokovati kolaps sustava. Zbog gubitka vjere u burze korisnici bi mogli u panici povlačiti svoj novac i dovesti do opasnog pada volumena transakcija. Takvo ograničenje moglo bi ugroziti status bitcoina kao sredstva razmjene i u konačnici dovesti do njegova nestanka. Renomirane burze s velikim institucionalnim fondovima mogle bi u tom slučaju umiriti paničare oglašavajući spremnost na prodaju svojih bitcoina kako bi zadovoljili potražnju za likvidnošću. Kako su za sada zalihe bitcoina ograničene, korisnici će teško takva obećanja smatrati vjerodostojnima. Nasuprot tome, centralne banke

s neiscrpnim mogućnostima tiskanja novca ne suočavaju se s takvim neugodnim ograničenjima.

Središnji bankari na bitcoin gledaju s oprezom. Hrvatska narodna banka smatra da bitcoin premda ima sličnosti s elektroničkim novcem to ipak nije. Međutim, slijede mišljenje Europske središnje banke koja smatra da se korištenjem bitcoina ne krši niti jedan propis Europske unije. Tako da u tom smislu uporaba bitcoina u Hrvatskoj nije nelegalna. Zanimljivo je da Norveška, zemlja koja je poslovično najotvorenija prema bezgotovinskom plaćanju (planira u skoroj budućnosti potpuno izbaciti gotovinsko plaćanje u zemlji) ima rezerve prema toj valuti i smatra da je ništa ne definira kao pravi novac. Šef norveške porezne uprave Hans Christian Holte izjavio je da ta

virtualna valuta ne spada u uobičajenu definiciju novca. Norveška vlada donijela je zakonsku odredbu da je bitcoin imovina, te da se može naplaćivati porez na kapitalnu dobit. U razrađivanju legislative bitcoina, ta skandinavski zemlja planira surađivati i s drugim zemljama. Japanski ministar financija Jiro Aichi upozorava da bi regulativa za digitalnu valutu bitcoin trebala biti rezultat međunarodne suradnje kako bi se izbjegle eventualne rupe u zakonima.

Američka je vlada prva napravila korak dalje te nedavno oformila stručnu skupinu čiji je zadatak pisanje nove regulative o financijskim transakcijama virtualnim valutama.

Kako sve više kompanija iz SAD prihvaća digitalne valute kao sredstvo plaćanja uvođenje jasnih pravila postaje nužnost. Pri tome nije cilj zagušiti tehnološki napredak, već zaštita potrošača od mogućih prijevara. Novi prijedlog zakona trebao bi za godinu dana biti upućen Kongresu na usvajanje. Ta bi regulativa trebala pokriti i ostale tehnologije poput plaćanja mobitelima ili PayPal. Time bi se uvelo reda u sferu virtualnih plaćanja te bi se zaštitili potrošači i svi legalni korisnici.

Bez obzira kako će se razvijati daljnja priča s bitcoinom, neupitna je činjenica da smo nepovratno zakoračili u eru digitalnog novca. A hoće li se on sutra zvati euro, dolar ili bitcoin – postaje sve manje važno.

Norveška planira u skoroj budućnosti potpuno izbaciti gotovinsko plaćanje u zemlji

Stare tehnologije

Sentimentalnost i znatiželja potakle oživljavanje

Iako u nekim zemljama mehaničke pisaće strojeve nabavljaju obavještajne službe kako bi se zaštitili povjerljivi podaci, u Americi su najčešći kupci znatiželjni, kreativni školarci.

Mario Ribar

Kompaktni disk (CD), koji je u vrijeme nastanka – prije samo nešto više od tri desetljeća – najavljivan kao medij dugotrajne budućnosti – danas već ozbiljno uzmiče prema sve novijim nosačima zvuka (i slika). Tada se činilo da je klasičnoj gramofonskoj ploči odzvonilo. I, zaista, prodaja longplejki dramatično je pala, a u mnogim zemljama čak je i u potpunosti iščezla. Osim u „second hand“ dućanima. Ali u proteklih nekoliko godina feniks se uzdigao iz pepela pa npr. u Zagrebu opet prodaju gramofonske ploče nove proizvodnje. Doduše, tržište je ograničeno, ali nostalgičari trljaju ruke. U svakom slučaju gramofoni će se još dugo prodavati, a s obzirom na goleme zalihe glazbe snimljene na ploče pokupovane u proteklih više od pola stoljeća.

Mnogo je mlađi digitalni video disk, popularni DVD, koji se pokazao kao izvrsna zamjena za nekadašnje video vrpce u kasetama. Danas se zapravo većina novih filmova snima digitalno pa se u jednom trenutku činilo da će nestati i klasične filmske vrpce.

Kompanija Fuji prestala je lani proizvoditi filmsku traku i na tržištu je preostao jedino Kodak, kojemu je proizvodnja svedena u simbolične okvire. Nekadašnji div zaprijetio je hollywoodskim moćnicima da će u potpunosti prestati proizvoditi vrpce, ako ne zajamče da će je i dalje kupovati. Našli su zagovornike među nekolicinom poznatih redatelja koji prednost daju staroj tehnologiji pred avangardnom, najavljujući kako namjeravaju još dugo snimati na filmskoj vrpce.

Još se okreću „longplejke“

Ipak na fronti između stare i nove tehnologije najveći kuriozitet predstavlja usporedba mehaničkog pisaćeg stroja – na kojemu je još u 19. stoljeću Samuel Langhorne Clemens, poznat kao Mark Twain, ispisivao dogodovštine svojih literarnih junaka Toma Sawyera i Huckleberrya Finna – i osobnog računala. U Hrvatskoj se pisaći stroj može vidjeti u muzeju, u ponekoj bolnici gdje liječnici tom preživjelom tehnologijom ispisuju nalaze i preporuke pacijentima. Među starijom populacijom nađe se čudaka koji se odupiru zovu napretkapa, umjesto da se služe kompjuterom, udaraju po tastaturi stare Olympije, Olivettice ili Brothera. Stotine tisuća tih pisaćih strojeva unatrag dva desetljeća završile su na otpadu kao sekundarna sirovina. Ipak, čini se da je preuranjen pisati nekrolog tom pomagalu koje će bar još neko vrijeme izbjeći sudbinu kakva je zadesila telegraf, teleprinter i floppy disk.

Ako se preživljavanje gramofonske ploče može objasniti golemom količinom snimljene glazbe s vrhunskim glazbenicima, kako protumačiti opstojnost pisaćeg stroja? Djelomice bi se to moglo pripisati špijunaži i kontrašpijunaži, odnosno zaštiti povjerljivih informacija. Patrick Sensburn, čelnik njemačkog parlamentarnog odbora koji istražuje aktivnosti Državne agencije za sigurnost, nedavno je izazvao žestoko reagiranje svojih kolega kad je najavio kako se razmatra uporaba mehaničkog pisaćeg stroja u pripremi osjetljivih dokumenata.

Udvostručena proizvodnja Olympije

Ruska Federalna služba lani je naručila 20 pisaćih strojeva, što je izazvalo slično reagiranje.

Prema članku Wirtchaftwocheu, Diehl Group, njemačka kompanija u sektoru vojne tehnologije, potvrdila je da koristi konvencionalne strojeve za „osjetljivi materijal“.

Očekuje se da će u ovoj godini njemački proizvođač Olympija proizvesti 10.000 pisaćih strojeva, dakle dvostruko više nego lani. Kako objašnjavaju u kompaniji, razlog je u tome što se s lokalnog tržišta povukao japanski proizvođač Brother, koji je 2012. zatvorio i tvornicu u Ujedinjenom Kraljevstvu.

Čelnici Olympije kažu kako im je teško vjerovati da će strah od špijunske prismothe dovesti do oživljavanja mehaničkog tipkanja. Naravno, bilo bi to lijepo, ali je nerealno, kažu oni. Uostalom postoji više načina na koje špijunske agencije mogu zaštititi tekstove kojom god tehnikom bili pisani.

Tko, onda, kupuje strojeve? Čini se da su glavni kupci studenti visokih škola i fakulteta, kreativni tipovi i zanesenjaci (hipsteri) koji se klone izlaganja javnosti.

Tom Furrier, vlasnik tvrtke za prodaju i popravke Cambridge Typewriter u Arlingtonu, država Massachusetts, kaže da je 1990-ih bio gotovo zatvorio dućan, ali na početku milenija biznis mu je naglo oživio. „Dolazile su mlađe osobe, tražeći mehaničke

pisaće strojeve, raspitujući se za kvalitetu, i sad je to vrlo popularna stvar. Očit je uspon prodaje“.

„Klasika“ sve popularnija

Otpriblike trećina Furrierovih kupaca mlađi su od 30 godina. To su osobe koje su odrastale uz kompjutere i video igre i sada žele iskušati sve što je analogno i zgodno za uporabu.

Edward Michael u kompaniji Swintec, u New Jerseyu, objašnjava još jedan razlog privlačnosti stare tehnologije. „Kad sjedite za kompjuterom gledate e-mail, pričate s nekim, priključite se na Facebook i ne počnete pisati barem 45 minuta. S pisaćim strojem počinjete odmah.“

U SAD-u, kolijevci elektroničkog napretka, vladine agencije, gradske uprave, odvjetničke tvrtke, sudovi, bolnice, policija i pogrebničke tvrtke još uvijek koriste pisaće strojeve za formulare, naljepnice s adresama i za kopije s indigom. Swintec proizvodi prozirne pisaće strojeve za američke zatvore.

Kako tvrde znalci, porast zanimanja za otpisanu tehnologiju pisanja u znatnoj je mjeri rezultat sentimentalnih motiva, ne samo među populacijom koja ju je koristila, već i među mladeži koja je slušala priče o tome kako su njezini omiljeni autori svoje tekstove romana ispisivali kucanjem po tvrdoj tastaturi, prepisivajući iznova stranice s mnogo pogrešaka, što se uvelike razlikuje od kompjuterske metode, gdje se greška s lakoćom izbriše, ne ostavljajući nikakav trag. I dok su tako kucali, mogli su malo bolje razmišljati o onome što pišu.

ISSN 1848-140X, lipanj 2011., broj 1

zi ZAGREBAČKA INICIJATIVA

perspektive

NOVI IDEJI ZA KRIZNA VREMENA

Izvoz Ključ oporavka
 Pritiska na izvoz
 • Neke izvozne vrste
 • Evropski izvozni politika
 • Automatski sankcijski mehanizam
 • Hrvatski demografski bankrot

Preispitivanje zadatka države
 prof. dr. Uroš Dujak

Što donosi novi investicijski ciklus?
 prof. dr. Miroslav Bakić

Inovacije i konkurentnost
 Goran Adamov, dr. Jolka Primorac, str. 25

2011. GODINA DULJE GROZNIJE

ISSN 1848-140X, lipanj 2011., broj 1

zi ZAGREBAČKA INICIJATIVA

perspektive

NOVI IDEJI ZA KRIZNA VREMENA

Industrija bez industrijske politike
 Što se dešava kad instrumenti zamijene ciljeve?
 prof. dr. Uroš Dujak

Divovska birokracija bez države
 Što čeka EU u narednim desetljeću?
 Prognoza Georga Friedmana nije obavezujuća
 prof. dr. Uroš Dujak

SVIJEŠTA BUDOPROZNA: Rizici koji prate monopolizaciju tržišta
 Renata Jelić

ISSN 1848-140X, lipanj 2011., broj 1

zi ZAGREBAČKA INICIJATIVA

perspektive

NOVI IDEJI ZA KRIZNA VREMENA

Kakva je budućnost euro projekta
 Hrvatska i Euro
 dr. Jolka Primorac

Keynes drugi put među Hrvatima
 Lokalni okviri globalne krize
 prof. dr. Uroš Dujak

Dužničke nevolje
 Prijetnja - bankrot države
 Ana Gvozdenić

NOVA GEOPOLITIKA HRANE
 Stranaglavni rast cijena prehrambenih proizvoda mijenja sliku svijeta

ISSN 1848-140X, lipanj 2011., broj 1

zi ZAGREBAČKA INICIJATIVA

perspektive

NOVI IDEJI ZA KRIZNA VREMENA

GODINA KONSOLIDACIJE
 Eksplozivni miraz nove vlade
 dr. Jolka Primorac

Demografski kolaps
Nestaje li Hrvatska?
 Ana Gvozdenić

Diplome za nepostojeća zanimanja
 dr. Miroslav Bakić

Budućnost je već počela
PET KLJUČNIH TRENDOVA
 str. 47

ISSN 1848-140X, lipanj 2011., broj 1

zi ZAGREBAČKA INICIJATIVA

perspektive

NOVI IDEJI ZA KRIZNA VREMENA

Svjetska financijska kriza KRAJ ILI NOVI POČETAK?
 dr. Jolka Primorac

Hrvatska Duboki ponor trgovinskog deficita
 Ana Gvozdenić

Kriza kapitalizma Globalizacija uništava srednju klasu
 dr. Uroš Dujak

MODEL USPJEŠNOSTI ILI PREVLADANA DOKTRINA
 Matthias Schäffer o socijalno-tržišnom gospodarstvu

ISSN 1848-140X, lipanj 2011., broj 1

zi ZAGREBAČKA INICIJATIVA

perspektive

NOVI IDEJI ZA KRIZNA VREMENA

Recesijske poruke OPORAVAK BEZ DUGA
 Ako smo već (pre)zaduhali buduće generacije, moramo im u naslijeđe ostaviti sređenu državu
 dr. Jolka Primorac

Čemu Njemačka može podučiti svijet?
 Može li se oponašati njemačka inventivnost?
 dr. Uroš Dujak

DOSSIER
 Komparativna analiza hrvatske privrede: **GDJE SU UZROCI NEKONKURENTNOSTI?**
 Ana Gvozdenić

ISSN 1848-140X, lipanj 2011., broj 1

zi ZAGREBAČKA INICIJATIVA

perspektive

NOVI IDEJI ZA KRIZNA VREMENA

Zašto države propadaju? PROPUŠTI I POGREŠKE
 dr. Uroš Dujak

Iskušenja 2013. OČEKUJU LI NAS NOVI OBROVCI?
 dr. Jolka Primorac

Starenje stanovništva CIVILIZACIJSKI TRIJU FINACIJSKI UTEG
 dr. Jolka Primorac

DOSSIER
 Hrvatska vanjskotrgovinska razmjena: **ZAČARANI KRUG IZVO ANEMICNOSTI**
 Ana Gvozdenić

ISSN 1848-140X, lipanj 2011., broj 1

zi ZAGREBAČKA INICIJATIVA

perspektive

NOVI IDEJI ZA KRIZNA VREMENA

MOŽE LI HRVATSKA POSTATI ODLIKAŠ
 Porezne oaze na udaru
 Od sume ne vide drveće
 Rađa li se nova Zapadna unija
 Turizam u borbi protiv siromaštva
 Kreditne agencije - objektivni ili subjektivni
 Kontinuitet najbržim rastom

Naš sugovornik dr. Đuro Njvrva nudi program koji bi nas doveo među respektabilne zemlje

NORDIJSKI MODEL ZA BUDUĆNOST
 Skandinavci nude recept za efikasniju državu

ISSN 1848-140X, lipanj 2011., broj 1

zi ZAGREBAČKA INICIJATIVA

perspektive

NOVI IDEJI ZA KRIZNA VREMENA

SEDAM STRATEŠKIH INDUSTRIJA
 Predsjednik Njemačko-hrvatske industrijske i trgovinske komore dr. Dino Ivan Dogan predlaže ključne strateške smjernice za budući razvoj Hrvatske

Temelji za europsku federaciju
 Stari kontinent na pragu krupnih reformi

ISSN 1848-140X, lipanj 2011., broj 1

zi ZAGREBAČKA INICIJATIVA

perspektive

NOVI IDEJI ZA KRIZNA VREMENA

Industrijska strategija GOMILA PAPIRA, MALO IDEJA
 Zlatko Primorac

Investicije HRVATSKA BITKA S VJETRENJACAMA
 Đuro Njvrva

15 godina eura Đuro Njvrva
 Lobiranje za Hrvatsku Zlatko Primorac
 Dobra i loša prognostičari Uroš Dujak
 Izumiru li veliki divovi? Ana Gvozdenić

ISSN 1848-140X, lipanj 2011., broj 1

zi ZAGREBAČKA INICIJATIVA

perspektive

NOVI IDEJI ZA KRIZNA VREMENA

Izazovi budućnosti HRVATSKA U ENERGETSKOM LABIRINTU

• Energija kao političko oružje • Europska energetska strategija • Neiskorišteni hrvatski potencijali • Na domaku energetske neovisnosti

Pad bankarske tajne
 Mobilna bankarstvo
 Povratak ugljenu
 Autogolovi u Brazilu
 Porezna oaza u Frankfurtu

Dosad izašli brojevi časopisa Perspektive

Hrvatsko bankarstvo - što donosi budućnost?

Otkud smo došli, gdje smo i kamo idemo

Naše je bankarstvo odavno u Europskoj uniji

Dugotrajna recesija svakako je zabrinjavajuća i za banke, ali svi tekstovi HNB-a i dalje pokazuju da ni u ekstremnim scenarijima njihova stabilnost ne bi bila znatnije narušena.

dr.sc. Zoran Bohaček¹

Banke nigdje i nikad nisu bile baš popularne institucije. Međutim, ako se u četiri tisuće godina povijesti bankarstva nije uspio izmisliti „bolji” model, onda možda i ovaj postojeći nije toliko loš.

Na pitanje koja je glavna uloga banaka, odgovor je jednostavan – financijsko posredovanje ili intermedijacija. To znači da banke zapravo preusmjeravaju sredstva od onih koji imaju novčane viškove prema onima kojima nedostaju novčana sredstva. Banke investiraju nepotrošeni dohodak jednih u profitabilne poduhvate drugih, znači taj višak sredstava koristi se u produktivnije svrhe, čime se potiče rast nacionalnog gospodarstva.

Teško je i zamisliti kako bismo svi mi, i građani i poduzeća funkcionirali bez banaka. Jedni bi potrošili manje nego što su zaradili, te će višak sredstava morati držati u

¹ Autor je direktor Hrvatske udruge banaka

čarapi (ili madracu ako imaju poveliki višak), jer ne mogu drugo s njim učiniti te neće ništa dodatno moći na tome zaraditi. Drugi imaju ideje kako nešto proizvoditi i zaraditi prihod za sebe i druge, ali nemaju sredstva za započeti, niti mogu doći do njih. Bez bankovnog posredovanja, možda se prvi i drugi mogu izravno sresti i dogovoriti posudbu uz neku naknadu. Ali teško je zamisliti da bi se i iznosi i rokovi poklopili, a naravno ostaje i pitanje rizika, odnosno što ako onaj drugi ne uspije i ne zaradi dovoljno da vrati posuđena sredstva.

Upravo na tom principu financijski posrednici – banke – mogu učinkovito prikupljati viškove sredstava (štednju) od velikog broja članova prve skupine, te plasirati ta

**Posredovanje ili
intermedijacija
znači da
banke zapravo
preusmjeravaju
sredstava od
onih koji imaju
novčane viškove
prema onima
kojima nedostaju
novčana sredstva**

sredstva (kredite) velikom broju onih kojima su sredstva potrebna. Veliki brojevi im omogućavaju da procijene različite rizike, a pametnom alokacijom u razne skupine dužnika disperziraju se rizici, tako da pojedinačne pogreške ili povremeni negativni događaji imaju manje negativne učinke na poslovanje banaka i gospodarstvo u cjelini. Istovremeno, može se reći da su banke i važni informacijski posrednici, jer su razvile mnogobrojne tehnike kojima rješavaju problem asimetričnosti informacija, te mogu i bez detaljne (čitaj skupe) provjere plasirati prikupljena sredstva. A zahvaljujući ekonomiji razmjera, banke mogu biti vrlo učinkovite u svom poslovanju, što znači da i izravno (svojim poslovanjem) i neizravno (financiranjem uspješnih poslovnih poduhvata) omogućuju društvu stvaranje dodatne vrijednosti.

Što to znači u stvarnom životu? U Europskoj uniji, a vrlo slične vrijednosti su i u Hrvatskoj, banke zapošljavaju nešto manje od 2% radne snage, stvaraju oko 6,5% dodane vrijednosti, te plaćaju oko 18% ukupnih poreza na dobit. Omjer troškova i prihoda je negdje oko 50%. Pritom je potrebno naglasiti da je bankarstvo najreguliranija od svih „industrija“. Osim propisa koji vrijede za sva poduzeća, banke podliježu i svim posebnim propisima koje im nameću regulatori bankovnog i financijskog tržišta (kod nas su to Hrvatska narodna banka i Hrvatska agencija za nadzor financijskih usluga) što na lokalnoj razini, a sada sve više i na EU razini na kojoj se dogodio regulatorni tsunami i doveo do toga da će bankovna unija i zaživjeti već krajem ove godine.

Pozitivan učinak sanacije

Krajem prošlog stoljeća hrvatske banke, isto kao i cijelo gospodarstvo, prošli su kroz niz šokova, no do početka XXI. stoljeća sva bitna događanja u bankovnom sektoru bila su zaključena. Završila je sanacija šest većih banaka, a još petnaestak manjih nestalo je s tržišta. Krenula je privatizacija saniranih banaka pa iako se

o tome mogu čuti i negativna tumačenja, čini se da je to bila najbolja stvar koja se mogla i morala učiniti. Čak i kad se gleda ukupni ekonomski učinak sanacije i prodaje, on je pozitivan. Naime, na cijenu po kojoj su banke prodane, bilo bi korektno dodati poreze na dobit i premiju za osiguranje štednje koje su te banke uplatile u narednim godinama, jer su sve bile u gubicima i opasnosti za isplatu osiguranih depozita, tako da je ta razlika čisti prihod

države (porez) odnosno garancija sigurnosti sustava (premija). Novi, većinom strani vlasnici banaka nisu donijeli neku posebno novu tehnologiju ili proizvode, nego dvije nove kvalitete (ne samo te dvije, ali njih smatram ključnima): upravljanje rizicima i izvještavanje o poslovanju kako bi banka majka na dnevnoj bazi znala poziciju svoje banke kćeri. Ujedno su banke krenule prema integraciji u Europsku uniju i prije nego što su službeno otvoreni pregovori, jer je velik dio bankovnog sustava poslovao po standardima EU, zbog konsolidiranog izvještavanja grupacija kojima su pripadale naše banke.

Drugi element koji je dodatno ojačao bankovni sustav bilo je uvođenje eura početkom 2002. godine. Nitko nije mogao znati koliko stranog novca se nalazi izvan bankovnog sustava kod naših građana, a procjene su se razlikovale za faktor 10. No, da bi mogli i dalje koristiti svoje marke, šilinge, lire, guldene ili franke, građani su ih morali donijeti u banku i promijeniti u eure. Pritom su banke marketinški dobro iskoristile trenutak, ponudivši bolje uvjete ako bi sredstva ostala u banci, tako da kad se dim razišao, u našim je bankama ostalo oko 2 milijarde eura više

Zadržana visoka stabilnost

Iako je ukupna dobit hrvatskih banaka u 2013. godini bila čak 70% manja od godine ranije, to je bila prvenstveno posljedica nove regulative, s jedne strane ujednačavanjem klasifikacije plasmana s propisima European Banking Authority (EBA), s druge zahtjevom HNB za većom pokrivenošću rezervacija a kod nekih banaka i jednokratnim „čišćenjem bilanci“. Činjenica da je operativna dobit bila samo 4% niža, a ona je rezultat poslovanja, dodatno ukazuje na stabilnost i sigurnost banaka u Hrvatskoj.

nego prije konverzije. To je dovelo do bitno povećane ponude kredita uz znatno smanjivanje kamatnih stopa.

Može se reći da je ta godina uvela klijente hrvatskih banaka u Europsku uniju. Taj trend rasta kredita i pada kamatnih stopa na kredite potrajao je sve do izbijanja velike krize u svijetu 2008 godine.

Izostala kreditna eksplozija

Budući da je Hrvatska narodna banka (HNB) smatrala da pretjerani rast kreditiranja nije poželjan i da dugoročno unosi dodatne rizike u sustav, počela je na razne načine ograničavati rast kredita. Iako su te mjere bile potaknute drugim razlozima, rezultirale su da nije došlo do eksplozije kreditiranja stanovništva kao što je bio slučaj u nekim zemljama Istočne Europe (Rusija, Ukrajina, Rumunjska), gdje je godišnji rast dosegao i preko 75%. Druga posljedica bila je izraziti rast kapitalne adekvatnosti, daleko iznad zakonskih minimuma. Razlog je bio da je povećanje kapitala hrvatske banke kćeri bilo puno „jeftinije” od njenog kreditiranja ili deponiranja sredstava. Stoga i danas Hrvatska ima najvišu stopu adekvatnosti kapitala (iznad 20%) od svih zemalja u bazi podataka MMF-a, a kao što znamo, upravo je kapitalna adekvatnost onaj dodatni osigurač sigurnosti i stabilnosti bankovnog sustava. Jedan od prvih odgovora EU i Europske središnje banke na financijsku krizu bilo je upravo mandatorno kapitalno jačanje velikih banaka, koje su često imale adekvatnost kapitala i ispod 5%.

Naravno, posljedica visoke kapitalne adekvatnosti mora biti niža profitabilnost sustava koja se mjeri kao povrat na kapital. Kad je nazivnik formule (kapital) visok, jasno je da će rezultat (dobit/kapital) biti manji, no to nije posebno zabrinjavalo vlasnike banaka, jer su radije prihvatili niži povrat u sigurnom i stabilnom okruženju, kao što je hrvatsko, nego viši povrat koji su možda mogli ostvarivati u puno rizičnijim zemljama.

Visok standard poslovanja

Hrvatske banke su od početka stoljeća bitno sazrele i podigle standarde svojeg poslovanja na razinu Europske unije. Štoviše, po svim kriterijima razvijenosti ili učinkovitosti sustava, Hrvatska se nalazi između zemalja Nove Europe (tranzicijske zemlje članice EU) od kojih je „bolja” i zemalja Stare Europe (15 starijih članica EU) koje još nije dostigla. A sudjelovanje u najvećem gospodarskom i bankovnom prostoru na svijetu – Europskoj uniji, u velikoj mjeri garantira mirnu i stabilnu budućnost bankovnog sektora, a za vjerovati je da će veća integracija cjelokupne ekonomije pomoći bržem i jačem oporavku cijele zemlje i dugoročno stabilnom gospodarskom rastu.

Kad je izbila kriza, u najkritičnijem trenutku, a to je bilo prvo tromjesečje 2009. godine, dok su u nizu zemalja države spašavale ugrožene banke (poslovičnim „novcima poreznih obveznika“), Hrvatska je bila jedina zemlja u cijeloj Srednjoj, Istočnoj i Jugoistočnoj Europi u kojoj su banke matice povećale svoju izloženost i to za otprilike 2 milijarde eura. Ta sredstva su kod nas zapravo spašavala ugroženu državu, a bila su potrebna kako ne bi došlo do istiskivanja drugih sektora (poduzeća i stanovništvo) s tržišta, nego su naše banke nastavile i njima plasirati sredstva, iako u nešto smanjenom obimu, prvenstveno zbog manje potražnje i smanjenog apetita za rizik. Kad se već spominje spašavanje banaka u nekim drugim zemljama, potrebno je naglasiti da taj novac nije nužno bio izgubljen, nego su neke države itekako dobro zaradile po oporavku banaka i drugih financijskih institucija. No, u kritičnom trenutku injekcija likvidnosti bila je nužna za spas tih banaka i dobro je da su države uspjele tako snažno i brzo reagirati.

Bankovna unija je pozitivan pomak i ima sve preduvjete da ostvari cilj zbog kojeg je i zamišljena.

Neznatne promjene ulaskom u EU

Ulazak u Europsku uniju nije bankovnom sektoru donio neke velike promjene ili zahtjeve. Zbog već spomenutih razloga, naše bankarstvo je „de facto“ bilo integrirano u EU bankarstvo i prije „de iure“ ulaska u Uniju. Vjerujem da je Poglavlje IX pregovora, koje se odnosilo na financijske usluge, bilo i najjednostavnije za zatvoriti, jer su se i naši zakoni, više godina prije nego što je to postala obaveza počeli usklađivati s pravnom stečevinom EU, tako da nije bilo propisa za koje su rokovi bili upitni. Čak i neke direktive u čijoj su primjeni kasnile i zemlje članice, kod nas su bile pretvorene u zakone i prije krajnjeg roka EU. Konkretno mogu spomenuti Zakon o platnom prometu (transpozicija Direktive o platnim sustavima) i Zakon o potrošačkom kreditiranju (transpozicija Direktive o potrošačkom kreditiranju), s tim da je ovaj zakon kod nas već doživio i dvije novele koje su ga dovele bitno iznad zahtjeva (ili ispod standarda, ovisno s koje se strane gleda) koje je postavila Direktiva.

U današnjem trenutku, svi smo svjesni da je Hrvatska u dugotrajnoj recesiji što je svakako zabrinjavajuće i za banke, jer iako banke u cjelini još uspješno posluju i imaju dovoljan potencijal za popratiti oporavak gospodarstva, to ne može vječno trajati. Neprihodujući krediti („loši krediti“) koji i dalje rastu, iako usporeno, zahtijevajući povećane rezervacije, imaju utjecaja na sektor, no svi testovi na otpornost koje provodi HNB i dalje pokazuju da niti u ekstremnim scenarijima stabilnost hrvatskih banaka ne bi bila narušena u znatnijoj mjeri. Smanjivanje dobiti, aktive i kapitala banaka, još jača kontrola troškova i trošenje zadnjih mogućnosti podizanja učinkovitosti sektora trebali bi prestati sa zaokretom u cijelom gospodarstvu, koje se

ipak nazire za 2015. godinu. No, nažalost, mjere koje mogu dovesti do zaustavljanja pada i početka barem skromnog rasta ne nalaze se u domeni na koju banke mogu utjecati.

Bankovna unija s ugrađenim „osiguračem“

Što nam nosi budućnost? To nikako nije zahvalno prognozirati, ali ipak neke stvari su izvjesne za bankarstvo. Krajem 2014. godine počinje se primjenjivati prva faza bankovne unije, a to je jedinstveni supervizijski mehanizam, kad će ESB početi izravno nadzirati poslovanje 128 najznačajnijih bankovnih grupacija EU. Posredno, i naše najveće banke bit će dio novog sustava.

Drugi stup je rješavanje problematičnih banaka i zajednički fond za sanaciju banaka, koji se počinje puniti iduće godine, a treći stup je zajednički sustav osiguranja depozita, koji će, iako neće biti jedan veliki fond za sve zemlje, uspostaviti i jednaku razinu sigurnosti i međusobno djelovanje u slučajevima potrebe. Iako Hrvatska neće odmah ući u drugi stup unije, jer je on obvezatan samo za zemlje eurozone i zemlje koje dobrovoljno uđu u njega, približavanjem uvođenja eura kao naše valute i mi ćemo se u potpunosti morati uskladiti sa cjelokupnom regulativom bankovne unije. Bez obzira na sve prilagodbe koje su nužne i veći financijski teret bankama, što uključuje i dodatne zahtjeve za kapitalom, – jednake kriterije nadzora poslovanja i jedinstven način restrukturiranja ili likvidiranja banaka u cijeloj Europskoj uniji, s ugrađenim „osiguračima“ da porezni obveznici nikad više (ili barem s minimalnom vjerojatnošću) neće morati sudjelovati u spašavanju financijskih institucija, čije su banke daleko najjača „grana“.

Isto tako, jedinstveni sustav plaćanja u eurima (SEPA) postaje nam obaveza 31.10.2016. godine, što u praksi znači da tko nije spreman na primjenu SEPA shema, poslije tog datuma jednostavno neće moći obavljati platni promet. To se ne odnosi samo na banke i na institucije platnog prometa, nego i na sve poslovne subjekte, a tu se pokazalo da se nalaze potencijalni problemi i kašnjenja.

Od ostalih novih propisa koje sprema Europska unija i koje ćemo prenijeti u naše zakonodavstvo, već su donesene i objavljene Direktiva o platnim računima, koja definira dostupnost osnovnog bankovnog računa, prenošenje računa iz banke u banku i naknade za razne usluge, kao i Direktiva o stambenim kreditima, koja se posebno bavi takvim kreditima, jer su oni (drugdje) izrijeком isključeni iz propisa koji regulira potrošačko kreditiranje. U pripremi su i revizija Direktive o platnim sustavima, koja će u nekim dijelovima izmijeniti naš Zakon o platnom prometu, a oko dva kontroverzna propisa – strukturna reforma banaka (mandatorno razdvajanje investicijskog od „klasičnog“ bankarstva) i porez na financijske transakcije – bit će još dosta borbe i nije izvjesno da li, kada i kako će ti propisi biti prihvaćeni.

Temeljni pokazatelji stabilnosti i pouzdanosti
hrvatskog bankarstva

Bankovni sustav među najkonkurentnijim dijelovima gospodarstva

Najteži problem predstavljaju prečeste promjene zakonske regulative koje izazivaju dodatnu nesigurnost u poslovanju i planiranju te sadrže procecijski utjecaj.

Zdeslav Šantić¹

Posljednja kriza u svjetskom gospodarstvu, uz još uvijek prisutne posljedice, svoje ishodište imala je na financijskom tržištu SAD-a. U uvjetima visoke internacionalizacije financijskog sustava problemi su veoma brzo postali globalni, a gospodarska situacija u potpunosti se promijenila u brojnim zemljama. U takvim okolnostima ne iznenađuju dominantno negativna mišljenja javnosti prema bankama i ostalim financijskim institucijama. Također, kriza je pokazala da regulativa i nadzor financijskog sustava nisu pratili njegov razvoj, što je rezultiralo i sistemskim slabostima najrazvijenijih financijskih tržišta. U posljednje vrijeme upravo je na ova dva područja postignut znatjan napredak na globalnoj razini, a i u nadolazećim godinama financijski sustav nastaviti će se intenzivno mijenjati uslijed primjene nove regulative (npr. *Basel III*) i internacionalizacije nadzora (npr. bankovna unija u Europi). Očekivano se i domaći bankovni sustav našao pod metom kritika posljednjih godina, a dugogodišnja kriza u domaćem gospodarstvu tome je samo pridonijela. Većina zamjerki nije bila stručno opravdana, a otvorile su se ponovno i za Hrvatsku uvijek aktualne rasprave o privatizaciji domaćih banaka te njihovom većinskom stranom vlasništvu. Pojedini kritičari rješenje dubokih strukturnih problema domaćeg gospodarstva te kraj višegodišnje borbe s krizom vide primarno u povećanju likvidnosti u financijskom sustavu te zahtjevima za neracionalnim i nerealnim rastom kreditne aktivnosti.

¹ Autor je glavni ekonomist Societe Generale Splitske banke

Neki su pak zazivali financijske gubitke i gubitak stabilnosti domaćih banaka kao rješenje izlaska iz krize. Međutim, nedavna iskustva Islanda, Irske i Slovenije potvrdila su kolika je važnost stabilnog bankovnog sustava na cjelokupno gospodarstvo, ali i standard građana, pogotovo malih zemalja. Dugoročno gledano, stabilno gospodarstvo nije moguće ako financijski sustav nije stabilan i *vice versa*. Stoga, stabilnost i perspektive domaćeg bankovnog sustava uvelike određuju i budućnost cjelokupnog gospodarstva Hrvatske.

Dominantna stabilizacijska uloga središnje banke

No, za procjenu stabilnosti i pouzdanosti domaćih banaka te utjecaja na realni sektor moramo se ipak malo vratiti u povijest. U razdoblju prije krize bilo je evidentno da je stabilizacijska uloga u domaćem gospodarstvu uglavnom na leđima središnje banke, odnosno monetarne vlasti, dok se fiskalna i strukturna politika uglavnom prilagođavala političkim ciljevima i bez jasne dugoročne strategije i ciljeva. Kao rezultat toga imali smo i implementaciju restriktivnih mjera monetarne politike kako bi se u godinama prije krize ublažile vanjske neravnoteže, primarno deficit tekućih transakcija te rast vanjskog duga. Sve je to rezultiralo i strogim, ali i skupim, regulatornim opterećenjem za domaće banke. Neke od tih mjera,

**Stabilno
gospodarstvo
nije moguće ako
financijski sustav
nije stabilan i
vice versa.**

poput administrativnog ograničenja rasta plasmana, čak su pojedine međunarodne financijske institucije proglašavale prerigidnim i netržišnim instrumentima. No, mjere koje su primarno imale za cilj smanjiti navedene vanjske neravnoteže te osigurati stabilnost domaće valute, rezultirale su činjenicom da je domaći bankovni sustav krizu dočekao s visokim stupnjem kapitaliziranosti te likvidnosnim rezervama. Upravo su visoke razine deviznih rezervi poslovnih banaka imale presudnu ulogu u očuvanju financijske stabilnosti zemlje 2009. godine kada je kriza u regiji bila na vrhuncu. Središnja banka je ciljanim smanjenjem regulatornih zahtjeva i otpuštanjem navedenih pričuva omogućila refinanciranje inozemnih obveza države na domaćem tržištu bez poremećaja. Sve od tada smo svjedoci stabilnosti domaće valute uz istovremeno povećanje međunarodnih pričuva HNB-a. Upravo je stabilan financijski sustav u tim trenucima bio jedan od najsnažnijih argumenata zašto Hrvatska nije zabilježila smanjenje kreditnog rejtinga kada i brojne zemlje u regiji. Čak i danas kad su prevladali fiskalni rizici, posljednja analiza i ocjena rejting agencija ukazala je da je stabilnost domaćeg bankovnog sustava jedna od rijetkih pozitivnih stvari u domaćem gospodarstvu te da smanjuje rizik od refinanciranja za državu u slučaju eventualnih poremećaja na međunarodnim financijskim tržištima.

Pozitivan utjecaj stranog vlasništva

Većinsko strano vlasništvo domaće bankovne aktive imalo je nedvojbenu pozitivan utjecaj na stabilnost sustava. Tako krajem 2008. godine, kada su se zatvorili kanali priljeva stranog kapitala za cijelu regiju, domaće banke su uglavnom preko svojih „majki“ uspjevale osigurati stabilan priljev ino-kapitala. Za cijelu regiju i očuvanje financijske stabilnosti mnogih zemalja jednu od ključnih uloga je imalo ponašanje međunarodnih financijskih grupa koje su kroz odgovorno ponašanje i koordinirane poteze (npr. Bečka inicijativa s početka 2009. godine) uvelike pridonijele smirivanju financijske krize. Ako su protivnici privatizacije bankovnog sustava već zaboravili probleme i troškove sanacije banka iz devedesetih godina prošlog stoljeća, moraju pogledati primjer Slovenije gdje je problematičan bankovni sustav ugrozio konkurentno i stabilno gospodarstvo. Ne smijemo zaboraviti niti da su posljednjih godina najznačajniji problemi zabilježeni upravo kod banaka u domaćem vlasništvu, pa čak i državnom, gdje se ponovno istaknuo problem upravljanja financijskim institucijama te nemogućnost pristupa dodatnom kapitalu.

Ovisnost o okruženju

No, domaći bankovni potencijal nije zatvoren sustav te uvelike ovisi o svojem okruženju. U proteklih nekoliko godina domaće bankovno tržište se drastično promijenilo, a brojni izazovi i dalje predstoje. Problemi u realnom sektoru su se snažno odrazili na sve segmente poslovanja domaćih banaka, a najvidljiviji su na području potražnje za kreditima, rizičnosti plasmana, promjeni u strukturi izvora financiranja te samim financijskim rezultatima. U relativno kratkom vremenu domaće bankovno tržište je prošlo put od tržišta u ekspanziji do zrelog i zasićenog tržišta.

Većina proteklog desetljeća na domaćem bankovnom tržištu je bila obilježena kreditnom ekspanzijom, odnosno snažnim rastom kredita, kao što je bio slučaj i na većini usporedivih tržišta. Rast kredita pogotovo je bio vidljiv u segmentu sektora stanovništva, dok je na dinamiku kreditnog rasta korporativnom sektoru negativno utjecalo izravno zaduženje tvrtki u inozemstvu te drugi alternativni oblici financiranja, primjerice preko domaćeg tržišta kapitala. No, kriza se snažno odrazila na potražnju za kreditima u korporativnom sektoru. Budući da se nakon ulaska RH u EU te mjera koje je poduzela ECB otvorio prostor najvećim tvrtkama za direktno zaduživanje u inozemstvu, na budući rast kredita poduzećima ključan utjecaj imat će trendovi u segmentu malih i srednjih poduzeća. Kod kućanstava prisutan je proces razduživanja, odnosno pad potražnje kredita uz istovremeni rast

U relativno kratkom vremenu domaće bankovno tržište je prošlo put od tržišta u ekspanziji do zrelog i zasićenog tržišta.

depozita. Istovremeno, u prvim godinama krize zabilježen je i dalje snažan rast kredita korporativnom sektoru, što i ne iznenađuje s obzirom na to da su tvrtke izgubile mogućnost alternativnih načina financiranja. Međutim, visok rizik plasmana te smanjene potrebe za investicijama s određenim vremenskim odmakom rezultirale su i padom kreditnog portfelja u ovom segmentu. Potražnja države za kreditima uslijed izostanka fiskalne konsolidacije bilježi snažan rast pogotovo na početku krize. Tako je udio kredita državnim jedinicama u ukupnom kreditnom portfelju s razina ispod 10% na kraju 2008. iznosio oko 15% prema posljednjim podacima. Na takve promjene u strukturi kreditnog portfelja utjecala je i reklasifikacija dijela kredita osiguranih državnim jamstvima pod javni dug. Upravo činjenica da jedino kod javnog sektora vidimo potražnju za kreditima i rast kreditne aktivnosti ukazuje na dubinu gospodarskih problema.

Pogoršanje kvalitete kreditnog portfelja

Dugogodišnja kriza rezultirala je značajnim pogoršanjem kvalitete kreditnog portfelja domaćih banaka. Tako je udio „loših“ kredita u ukupnom portfelju porastao manje od 5% krajem 2008. na 16,6% sredinom ove godine. Na rast udjela nenaplativih kredita utječe i slaba kreditna aktivnost posljednjih godina.

U korporativnom segmentu većina poduzeća primarno je bila orijentirana na

domaće tržište, a vidljivo je da je domaća potražnja i dalje pod pritiskom. Na kretanje „loših“ kredita znan utjecaj ima konsolidacija građevinskog sektora, kao posljedica izostanka potražnje na tržištu nekretnina te smanjenih državnih ulaganja u infrastrukturu. Nažalost, sadašnji trendovi u gospodarstvu ne nude puno razloga za optimizam, stoga možemo očekivati da će se i pritisci na daljnji rast nenaplativih kredita ove i iduće godine nastaviti iako su trenutno dosegli razinu od skoro 30%. Kod sektora stanovništva također je nastupilo pogoršanje kvalitete portfelja, no s određenim vremenskim odmakom kao što je reagiralo i domaće tržište rada. Upravo će zaustavljanje daljnjeg pada broja zaposlenih osoba biti

U nadolazećem razdoblju može se očekivati rast domaćih depozita, no ipak nešto slabijom dinamikom.

ključan preduvjet za stabilizaciju promatranog udjela nenaplativih kredita, koji prema posljednjim podacima iznosi 11,6%.

Financijska kriza ukazala je na osjetljivost gospodarstava u regiji na eventualne poremećaje u priljevu kapitala. Stoga je poseban naglasak posljednjih godina stavljen na jačanje domaćih izvora financiranja i diverzifikaciju izvora financiranja banaka. Tako na domaćem tržištu bilježimo rast depozita, pogotovo oročenih depozita stanovništva, uz smanjenje inozemne zaduženosti bankovnog sustava. Dok su depoziti poduzeća pokazali nešto izraženiju nepostojanost u proteklom razdoblju, dijelom i kao rezultat izmjena u oporezivanju dobiti te efikasnije naplate

poreza, depoziti stanovništva bilježe trend rasta. Bez obzira na smanjeni raspoloživi dohodak kućanstava, atraktivne pasivne kamatne stope te izostanak alternativa u obliku sigurnijeg vida ulaganja, zabilježen je rast depozita. U nadolazećem razdoblju može se očekivati rast domaćih depozita, no ipak nešto slabijom dinamikom. Uz slabu kreditnu aktivnost za očekivati je daljnje smanjenje omjera plasmana i depozita (*loan to deposit ratio*). Diverzifikaciji izvora financiranja domaćih banaka pridonijela je i aktivnija uloga međunarodnih financijskih institucija, poput Svjetske banke, EBRD-a te EIB-a, u regiji.

Osjetan pad dobiti

Unatoč tvrdnjama da banke ne snose teret krize, njen utjecaj je vidljiv na financijskim rezultatima. Tako je dobit bankovnog sustava u 2008. godini iznosila skoro 4,7 milijardi kuna, da bi lani pala na 757 milijuna kuna. U posljednje vrijeme najznačajniji utjecaj na financijske rezultate dolazi od povećanja rezervacija, kao rezultat pogoršanja kvalitete kreditnog portfelja te promjene regulatornog okvira. Kriza se negativno odrazila i na kamatne prihode i rashode banaka pa je posljednjih godina vidljiv pritisak na smanjenje neto kamatnog prihoda. Sa stopom povrata na kapital od 2,4% u 2013. godini profitabilnost domaćeg bankovnog sustava među najnižima je na usporedivim tržištima srednje Europe. Za usporedbu, navedeni pokazatelj u Poljskoj i Češkoj zadržao se na dvoznamenkastim razinama, a ova gospodarstva su pokazala puno veći stupanj otpornosti na globalnu krizu od našeg. Uz slabe perspektive za rast neto kamatnog prihoda, domaće banke

će biti usmjerene primarno na povećanje interne efikasnosti, odnosno smanjenje operativnih troškova. To će značiti i racionalizaciju prodajne mreže te ostvarivanje sinergija na regionalnoj razini. Možemo očekivati i smanjenje omjera operativnih troškova i prihoda (*C/I ratio*). Implementacijom dodatnih proizvoda i usluga nastojat će se povećati prihodi od naknada i provizija.

U šestoj godini krize domaći bankovni sustav i dalje pokazuje znakove visoke razine stabilnosti. Po stopi adekvatnosti kapitala i dalje je pri vrhu u Europi. Navedeno ukazuje da domaće banke imaju dovoljno snage podnijeti eventualne nove šokove na makroekonomskoj razini bez znatnijih posljedica, što potvrđuju i stres-testovi središnje banke. S obzirom na visok udio kredita denominiranih u stranoj valuti, što je i rezultat sklonosti stanovništva štednji u devizama, pogotovo eurima, valutni rizik predstavlja najveći rizik za stabilnost domaćeg bankovnog sustava. No, smanjenjem fiskalnih rizika te daljnjim jačanjem domaćih izvora financiranja navedeni rizik bi se

Domaće banke imaju dovoljno snage podnijeti eventualne nove šokove na makroekonomskoj razini bez znatnijih posljedica, što potvrđuju i stres-testovi središnje banke.

minimalizirao. Znatan dio aktive domaćeg bankovnog sustava posredno je već i pod nadzorom ECB-a kao priprema za jedinstveni nadzor banaka u eurozoni krajem ove godine, što će biti dodatna potvrda stabilnosti domaćeg bankovnog sustava. Pred bankama je i dalje razdoblje intenzivnih promjena te daljnjih prilagodbi na aktualne tržišne trendove, a promjene upravljačkih struktura u posljednje vrijeme ukazuju također na nastavak transformacije domaćih banaka. Naglasak će biti stavljen na povećanje efikasnosti te racionalizaciju poslovanja, a u takvim naporima pojedine bankarske grupe težit će i povezivanju dijela pratećih poslova na regionalnoj razini. U svakom slučaju financijske institucije se moraju pripremiti i na određene specifične porezne oblike koji će biti nametnuti ovom dijelu gospodarstva u budućnosti.

Na potezu kreatori ekonomske politike

Koliko domaće banke danas mogu dati domaćem gospodarstvu? Današnje prilike, ali i ograničenja daljnjeg rasta domaće potražnje, ukazuju na to da domaći bankovni sustav neće moći potaknuti gospodarski rast na način kao prije desetak godina. Nije tako samo u Hrvatskoj već u cijeloj regiji koja upravo kroz rast konkurentnosti traži model održivog ekonomskog rasta. Od kreatora gospodarske politike, pogotovo fiskalne i strukturne, očekuje se da dovrše proces tranzicije u gospodarskom smislu te da se kroz reforme stvori konkurentno poslovno okruženje. U srednjem roku bi tako najvažniji poticaj rastu trebao doći od kapitalnih investicija, a u dužem roku od izvoza roba i usluga. U tom procesu domaći bankovni sustav će kroz zadržavanje visokog stupnja stabilnosti dati potporu gospodarskom rastu, a implementacijom ispravnih gospodarskih mjera povećao bi se i kreditni potencijal hrvatskih banaka. Cjelokupni financijski sektor neće moći dati doprinos povećanju zaposlenosti kao što je to bilo u prvoj polovici prošlog desetljeća jer očekujemo razvoj u puno skromnijim okvirima. Bez obzira na dugogodišnju krizu za banke trenutno najznačajniji problem predstavljaju (pre)učestale i (ne)očekivane izmjene zakonske regulative koje generiraju dodatnu nesigurnost u poslovanju i planiranju, a samim tim imaju i prorecesijski utjecaj. Bankovni sustav ostaje jedan od najkonkurentnijih dijelova domaćeg gospodarstva, ali i jedan od najvažnijih temelja makroekonomske stabilnosti. Put ka gospodarskom oporavku moguć je jedino kroz sinergiju realnog i financijskog sektora, a nikako ne nauštrb jednoga ili drugoga.

Iz drugog kuta

Lakomisleno smo restrukturirali bankarski sustav

Internacionalizirano bankarstvo smanjuje hrvatske razvojne šanse

dr.sc. Guste Santini¹

Novac ima dugu povijest, a **još uvijek postoji prijepor kako je nastao**. Klasična politička ekonomija i kvantitativna teorija novca, koje dominiraju, govore o izdvojenoj robi, općem ekvivalentu. Međutim postoje i druga mišljenja koja identificiraju novac kao „bogatstvo” koje se određuje kao ono što omogućava zaštitu od tržišnih neizvjesnosti.

Prije 320 godina 26. 6. 1694., ustanovljena je Bank of England, centralna banka koja i danas za sve, ne samo centralne, bankare predstavlja „katedralu mudrosti”. Moć centralnih bankara bila je i jest impresivna. Nastala je temeljem monopola koji joj je dodijelio vladar a za uzvrat svoje velikodušnosti dobio kredit. Centralne su banke upravljale nacionalnim monetarnim sustavom kako u razvijenim tako i u nerazvijenim zemljama. Danas, u uvjetima neoliberalizma, centralne su banke u manje razvijenim zemljama, slučaj Hrvatske, usmjerene uglavnom na stabilnost cijena, marginalizirajući vođenje razvojne politike nacionalnog gospodarstva.

Potrošnja može biti manja, jednaka ili čak veća od dohotka. Prvi slučaj je uobičajen, jer omogućuje proširenu reprodukciju. Drugi slučaj, kada se cjelokupni dohodak troši imamo prostu reprodukciju. U trećem slučaju, imamo negativnu štednju što omogućuje tek smanjenu reprodukciju. Ako ne želimo smanjiti raspoložive fondove, zadužujemo se i veću potrošnju od dohotka pokrivamo dugom koji ćemo – očekujemo – podmiriti u idućem razdoblju kad će nam potrošnja biti manja od ostvarenog dohotka, ili drugim riječima, što je isto, kada ne potrošimo cijeli dohodak; kada ostvarimo štednju. Iz tako definiranog odnosa razumljiva je i jedna od definicija kamate, koja kaže da je kamata naknada za odgođenu potrošnju.

¹ Autor je glavni i odgovorni urednik časopisa Ekonomija/Economics

Ako, pak, trošimo iz godine u godinu više nego što privređujemo, naše će se obveze povećavati za iznos negativne štednje uvećane za iznos dospjele a neplaćene kamate. To je princip koji vrijedi za svaki sektor bez obzira radi li se o obitelji, tvrtki ili državi. Kumulativ deficita je, prema tome, dug i samo dug (obveza u budućnosti) koji dužnik ima prema vjerovnicima.

Suficit razvijenima, deficit nerazvijenima

Pri tome, valja razlikovati je li, na razini zemlje, zaduživanje, svih sektora temeljeno na domaćoj ili uvezanoj štednji. Naime, zaduživanje, temeljeno na domaćoj štednji, cilj je svake kreditne politike (da bi se „poništila” nacionalna štednja i ostvarila potpuna realizacija društvenog proizvoda) kako bi, u konačnici, društveni proizvod bio potrošen. Drugim riječima, cilj je financijskog sustava da izjednači proizvodnju i potrošnju; izjednači suficite i deficite. Radi se o zatvorenoj privredi.

Ekonomska je politika izravno određena iznosom nacionalne štednje, što znači da je od presudnog interesa za nacionalno gospodarstvo alokacija štednje. Zemlje s relativno i apsolutno visokim stopama štednje vršit će napore u pravcu povćanja izvozne orijentacije roba i usluga, dinamiziranje investicija u inozemstvu, te kreditnom aktivnošću, izvoziti štednju. Zemlje koje imaju nisku razinu štednje ostvarivat će deficit na računu platne bilance, privlačit će strane investicije i zaduživat će se u inozemstvu, uvoziti štednju, slučaj Hrvatske.

Da bi mogla učinkovito provoditi ekonomsku politiku od presudnog je značaja politika nacionalne valute, politika centralne banke i njezin utjecaj na poslovnu politiku poslovnih banaka.

Međutim, kada je neka zemlja otvorena tada domaći društveni proizvod iz godine u godinu nije jednak raspoloživom proizvodu, već znatnije odstupa, tada se u slučaju razvijenih zemalja radi o suficitu na tekućem računu platne bilance, a u slučaju manje razvijenih zemalja, radi se o deficitu na računu platne bilance. Neoliberalizam nužno povećava fluktuacije na tekućem računu platne bilance. **Dugoročno platna bilanca s inozemstvom mora biti uravnotežena.**

Kada se radi o maloj i nerazvijenoj zemlji, slučaj Hrvatske, tečaj nacionalne valute postaje presudan jer izravno određuje uvjete reprodukcije, posebno proširene reprodukcije. Proces reprodukcije odbija se putem nacionalne valute kroz bankarski sustav. Zadatak centralne banke je da provodi proaktivnu gospodarsku politiku. U uvjetima otvorene ekonomije, ako se prihvati neoliberalistički koncept, dolazi do znatnih problema jer centralna banka umjesto razvoja svoju pažnju usmjerava na stabilnost cijena. U tom slučaju tečaj nacionalne valute mora biti kontroliran, a posljedice nekonkurentnosti identificiraju se na računu platne bilance, odnosno inozemnom dugu, te, slučaj Hrvatske, prodaju se nacionalni resursi. Tako bankarski sustav način i „filozofija” njegovog funkcioniranja, u uvjetima neoliberalizma i internacionalizacije, određuje funkcioniranje procesa reprodukcije.

Naš promašaj

Hrvatska je u svojim „slavnim pretvorbama i privatizacijama“ olako pristupila restrukturiranju bankarskog sustava. Uz političku odluku da se bankarski sustav internacionalizira, ekonomisti su pronalazili „argumente“ kako će upravo internacionalizacija bankarskog sustava stvoriti nužne pretpostavke dinamiziranja nacionalnog gospodarstva. Ništa se od očekivanog nije dogodilo. Hrvatska je usprkos učinkovito provedenom tzv. Stabilizacijskom programu iz 1993. godine bilježila visoke kamatne stope, s jedne strane, i, s druge strane, visoku stopu eurizacije nacionalnog financijskog sustava.

Kako bi upotpunili grubu sliku obilježja hrvatskog bankarskog sustava potrebno je ocijeniti kreditnu politiku poslovnih banaka. U prosperitetnim gospodarstvima posebna se briga vodi kako najučinkovitije upotrijebiti nacionalnu štednju. Briga o alokaciji akumulacije, uključivo način njezinog formiranja, najvažniji je posao svake vlasti. Ako se alokacija akumulacije prepusti „nevidljivoj ruci“ tada nastaju ozbiljni problemi po nacionalno gospodarstvo. Na žalost Hrvatskoj se upravo to dogodilo. Sanirajući pa potom **prepuštajući nacionalni bankarski sustav inozemnim investitorima** (Družić, G. 2001:58-67) **internationalizirana je nacionalna štednja** koja više nije u funkciji razvoja nacionalnog gospodarstva, već je u funkciji, što je razumljivo, ostvarivanja ciljeva vlasnika poslovnih banaka. Nije samo nacionalna štednja bila u funkciji konzumerizma, već su se, sada već vlasnički internacionalizirane, poslovne banke dodatno zaduživale u inozemstvu kako bi dodatno podržavale visoku razinu potražnje - osobnu potrošnju, što je, sa svoje strane, povećalo cijene pojedinim oblicima imovine, naročito nekretninama i dionicama. Ovom svakako valja pridodati i agentske usluge koje su poslovne banke pružale svojim vlasnicima – bankama majkama. Pogledajmo sada u slijedećoj tablici koja i kakva se je provodila kreditna politika:

Kretanje kredita i depozita u Hrvatskoj u milijunima kuna, odabrane godine

	1994.	2007.	2013.	Iznos kredita 1994. u odnosu na BDP	Iznos kredita 2007. u odnosu na BDP	Iznos kredita 2013. u odnosu na BDP
Država	274	11.127	40.837	0,3	3,5	12,4
Kredit	909	14.398	43.461	1,0	4,5	13,2
Depoziti	-635	-3.271	-2.624	-0,7	-1,0	-0,8
Gospodarstvo	11.696	32.162	68.104	13,4	10,1	20,7
Kredit	17.146	86.267	111.058	19,6	27,1	33,8
Depoziti	-5.450	-54.105	-42.954	-6,2	-17,0	-13,1

Građani	-4.839	-11.567	-62.905	-5,5	-3,6	-19,2
Kredit	3.350	112.925	129.628	3,8	35,5	39,5
Depoziti	-8.189	-124.492	-192.533	-9,4	-39,1	-58,7
Ukupno	7.131	31.722	46.036	8,1	10,0	14,0
Kredit	21.405	213.590	284.147	24,5	67,1	86,6
Depoziti	-14.274	-181.868	-238.111	-16,3	-57,1	-72,5
BDP	87.504	318.308	328.252			
Udio kredita državi u ukupnim kreditima u %	4,2	6,7	15,3			
Udio kredita gospodarstvu u ukupnim kreditima u %	80,1	40,4	39,1			
Udio kredita građanima u ukupnim kreditima u %	15,7	52,9	45,6			

Izvor: Bilten HNB, Gospodarska kretanja HGK.

Godinu nakon Stabilizacijskog (kojeg ja nazivam Antiinflacijski) programa u Hrvatskoj je – državi, gospodarstvu i građanima – odobreno kredita na razini četvrtine BDP-a. Na početku krize, 2007., iznos odobrenih kredita iznosio je gotovo dvije trećine, da bi u prošloj godini iznos ukupno odobrenih kredita iznosio čak 86,6% (zbog pada društvenog proizvoda). Sektorski raspored kredita dramatično se promjenio. Tako je u 1994. godini sektor gospodarstvo participiralo s 80% u ukupnim kreditima dok je država participirala sa svega 4%. Preostali dio, nešto manje od 16% kredita su koristili građani. Na početku krize, 2007., kada su banke internacionalizirane gospodarstvo je prepolovilo svoje učešće u ukupnim kreditima (sic!), ali su zato građani utrostručili participaciju. Država je, u svojoj „igri“ da li se zadužiti na domaćem ili inozemnom tržištu, povećala svoj udio u strukturi na nešto manje od 7%. Kriza donosi novu preraspodjelu. Tako država povećava svoj udio na 15,3%, gospodarstvo smanjuje svoje učešće za nešto više od jednog strukturnog poena, dok građani smanjuju svoje učešće gotovo za isti iznos (7,3 strukturna poena) za koliko ga je država povećala.

Nerazvijenost kao proizvod međunarodnog kapitala

Kapacitet tržišta kredita se povećava/smanjuje sukladno toku poslovnog ciklusa. U vrijeme krize kapacitet kreditnog tržišta se smanjuje budući da su smanjene mogućnosti naplate dospjelih anuiteta prethodno odobrenih kredita. Povećani rizici u

procesu naplate smanjuju sklonost poslovnih banaka kreditnim rizicima što dodatno smanjuje kreditno tržište. Stanje nenaplativosti kredita, iako je još uvijek daleko manje od jamstvenog kapitala, utječe na rast kamatnih stopa ili bar na njihovo zadržavanje na visokoj razini. „U pomoć“ poslovnim bankama dolazi država sa svojim kroničnim proračunskim deficitima. Tako rast zaduživanja od strane države značajno utječe na poboljšanje „krvne slike“, poslovnog rezultata, poslovnih banaka. Činjenica da se država zadužuje smanjuje investicijske mogućnosti privatnog sektora da investira. Nije nikakva mudrost zaključiti da će poslovne banke kada imaju mogućnost nerizično plasirati slobodna sredstva povećati suzdržanost plasmana rizičnijim komitentima. Zamjetno je, danas, kontraktivno ponašanje poslovnih banaka koje smanjuju svoje kreditne linije od svojih banki majki.

Peter L. Berger (1995:149 i 150) položaj manje razvijenih zemalja ovako interpretira: „....odluke o nacionalnoj ekonomskoj politici donose se sada izvan zemlje i za korist drugih. Nacionalna ekonomija je „iskrivljena“ jer njen pravac diktiraju vanjske potrebe, a ne njena autohtona logika. Nacionalna inicijativa je ugušena često do stupnja „industrijskog infaticida“ – to jest, domaći industrijski razvoj je zaustavljen u interesu strane inicijative, koja dominira nacionalnom privredom. Napokon, autohtono stanovništvo je pauperizirano, uz izuzetak takozvane comprador klase – lokalnih grupa koje postaju zastupnicima strane inicijative. Drugim riječima, nerazvijenost Trećeg svijeta nije stanje koje prethodi dolasku međunarodnog kapitalizma u te zemlje, već je prije stanje što ga taj međunarodni kapitalizam proizvodi, i to nužno.“

Andre Gunder Frank, lijevo orijentirani teoretičar ovisnosti, to naziva razvojem nerazvijenosti. Development of underdevelopment predstavlja esenciju, sadržaj, načina funkcioniranja kapital odnosa na globalnoj razini.

Veliki i mali

U Hrvatskoj nekoliko najvećih banaka kontroliraju kreditno tržište. One, po prirodi stvari, funkcioniraju na oligoponi način. Međutim, postoji veliki broj malih poslovnih banaka koje su u vlasništvu domaćih investitora. Problem je u činjenici da njihov opseg poslovanja neće izdržati tržišnu utakmicu velikih, za hrvatske uvjete, poslovnih banaka. Stoga nije nerealno očekivati njihovo okrupnjavanje, što bi bilo dobro, ili, što je vjerojatnije prestanak poslovanja. Jedini učinkoviti odgovor na stanje u kojem se nalazi bankarski sustav, ukoliko želimo dinamizirati gospodarski razvoj, nalazim u mogućnosti formiranja nacionalne poslovne banke koja bi morala biti najveća banka, što drugim riječima znači lider koji će odrediti „filozofiju“ poslovanja na hrvatskom tržištu kredita.

Etično bankarstvo – niša ili budućnost bankarstva?

Iako su etične banke u državama u kojima funkcioniraju još uvijek relativno male i drže tek simboličan dio bankarskog tržišta, (pet do deset posto) neosporan je trend njihova kontinuiranog rasta, dok je istodobno velik broj komercijalnih banaka suočen s problemima u poslovanju.

Goran Jeras¹

Zahvaljujući Zadruzi za etično financiranje i njenoj inicijativi za osnivanje etične banke u Hrvatskoj, vijest o etičnom bankarstvu kao mogućoj alternativi klasičnom komercijalnom bankarstvu na koje smo navikli, stigla je do šire javnosti. Na pojam etičnog bankarstva većina ljudi reagira iznenađeno, često se pitajući predstavlja li to oksimoron koji eventualno opisuje neku utopiju, a ne izrazito solidan i sofisticiran poslovni model koji može naći svoje mjesto u društvu u žestokoj konkurenciji postojećih financijskih institucija. Bankarstvo se kod šire javnosti ne percipira kao aktivnost koja služi zadovoljavanju društvenih potreba, a kamoli kao djelatnost koja se u svojem radu vodi načelima koje prosječan građanin smatra etičnima. Taj fenomen nije vezan isključivo uz bankarstvo – slične naizgled proturječne konstrukcije pojavljuju se sve više u javnosti: društveno poduzetništvo, socijalni kapital, investiranje s učinkom (impact investment), ekonomska demokracija, moralni kapitalizam itd. Sam po sebi se nameće zaključak da su pridjevi dodani navedenim imenicama isključivo u funkciji isticanja karakteristike koju imenica sama po sebi nema, što bi značilo da je osnovna definicija pojma poduzetništvo takva da ne sadrži ili nedovoljno sadrži društvenu komponentu, da pojam kapital svakako isključuje pridjeljivanje bilo kakve vrijednosti socijalnim interakcijama i komponentama, da pojam investiranje podrazumijeva investiranje bez nužnog mjerenja i praćenja bilo kakvog učinka te investicije osim strogo ekonomskog. I upravo je pojava tih pojmova

¹ Autor je idejni pokretač projekta „e-banka“

indikator ozbiljnih društvenih problema i procesa koji dovode do toga da se kao normalni prihvaćaju i toleriraju poslovni modeli koji očito ne ispunjavaju potrebe i očekivanja građana i zajednice kao glavnih dionika tog procesa.

Nisu to banke za siromahe

Druga uobičajena zablude je percepcija etičnih banaka kao „banaka za siromašne” tj. institucija specijaliziranih za pružanje financijskih usluga siromašnom sloju građana koji se ne bi mogli kvalificirati za usluge klasičnih komercijalnih banaka. Iako je model takvih banaka raširen u raznim dijelovima svijeta – i to primarno kroz institucije koje koriste instrumente mikrokreditiranja – taj koncept ima neke dodirne točke. Međutim ni po čemu ne predstavlja model etičnog bankarstva, već ima niz moralno upitnih komponenti poput neprimjereno visokih kamata na mikrokredite (često i preko 20% u zemljama Azije i Afrike), nerazvijenih mehanizama kontrole posrednika u procesu mikrokreditiranja koji u nezanemarivo velikom broju slučajeva dovode do velikog bogaćenja posrednika, nejasnih kriterija vrednovanja društvenog učinka i sl.

Za razliku od „banaka za siromašne” poput Grameen banke u Bangladešu ili islamskih banaka koje pravednije dijele rizik između banke i klijenta, etične banke, prema definiciji etičnog bankarstva Federacije europskih etičnih i alternativnih banaka, imaju niz dodatnih kriterija koje moraju zadovoljiti, najvažniji među kojima su:

- Demokratsko vlasništvo i upravljanje po principu jedan član = jedan glas;
- Investiranje primarno u projekte razvojne (realne) ekonomije i u društvene razvojne projekte;
- Zabrana ulaganja na financijskim tržištima;
- Mogućnost korištenja socijalnih garancija kao oblik kolateralala;
- Poticanje solidarnosti, suradnje i stvaranja cirkularne ekonomije;
- Transparentnost poslovanja (objava svih financiranih projekata, objava plaća zaposlenika itd.);
- Osobno poznavanje svojih korisnika i individualni pristup;
- Reinvestiranje većeg dijela dobiti (minimalno 90%).

Slijedeći navedene principe, etične banke ne samo da nisu banke za siromašne koje jedva krpuju kraj s krajem, već su tijekom financijske krize postale po objektivnim kriterijima profitabilnije i uspješnije od komercijalnih banaka.

Kriterij	GABV	Druge banke
Kredit / bilanca	75,9%	40,1%
Depoziti / bilanca	73,1%	42,9%
Equity / total assets	7,2%	5,5%
Prinos na aktivnu (prije krize)	0,56%	0,57%
Prinos na aktivnu (poslije krize)	0,53%	0,37%

Izvor: GABV

Profitabilnije od klasičnih banaka

Naime, prema podacima iz „Washingtonske studije“ naručene od strane Globalne alijanse za bankarstvo temeljeno na vrijednostima (Global Alliance for Banking On Values), povrat na imovinu (ROA) klasičnih banaka i etičnih banaka je bio usporediv prije krize (0,56% vs. 0,57%), međutim tijekom krize je profitabilnost komercijalnih banaka naglo pala (na 0,37% ROA dok je profitabilnost etičnih banaka ostala usporediva s razdobljem od prije krize – 0,56%). Također, ako gledamo udio kredita u bilanci, vidimo da je kod etičnih banaka taj postotak veći 75,9% nasuprot 40,1% kod komercijalnih banaka, što znači da etične banke komparativno svojoj veličini imaju veći učinak na razvoj buduću da izdaju više kredita od komercijalnih banaka. Istovremeno je izvor financiranja primarno štednja vlastitih korisnika, a samo malim

dijelom zaduživanje na tržištima kapitala što čini etične banke stabilnijima i sigurnijima jer im je znatno veća pokrivenost bilance depozitima (73,1% nasuprot 42,9% kod komercijalnih banaka). Naposljetku, veća otvorenost etičnih banaka prema dugoročnim ulaganjima reflektira se kroz veći udio vlasničkih udjela (equity) u bilanci banke (7,2% u odnosu na 5,5% kod komercijalnih banaka).

Iako su etične banke u državama u kojima funkcioniraju još uvijek relativno male i drže tek simboličan dio bankarskog tržišta (5-10%), neosporan je trend njihovog kontinuiranog rasta dok istovremeno velik broj komercijalnih banaka ima problema u poslovanju. Osobito je zanimljiva činjenica da

su etične banke naročito uspješne u državama u kojima je teška ekonomska kriza. Primjerice, kad je nizozemska Triodos banka odlučila otvoriti svoju podružnicu u Španjolskoj, analitičari su predviđali da je ekonomska situacija toliko loša da vjerojatno neće biti previše interesa za banku koja se bavi ulaganjem u obnovljive izvore energije i održivu poljoprivredu s obzirom na to da su tipični klijenti takve banke pripadnici srednje i više klase koji su u Španjolskoj bili naročito teško

Zanimljiva je činjenica da su etične banke naročito uspješne u državama u kojima je teška ekonomska kriza.

pogođeni krizom. Suprotno svim očekivanjima, navala štediša na novosonovanu banku je bila tolika da je Triodos u Španjolskoj vrlo brzo imao višak likvidnih sredstava koje nije mogao plasirati dovoljno brzo u projekte. Kako bi smanjili pritisak povećanja depozita, Triodos je u potpunosti ukinuo kamate na depozite, što je suprotno očekivanjima, izazvalo još veću navalu štediša koji su prije svega tražili sigurnost i transparentnost, a ne prinose na svoju ušteđevinu.

Povratak korjenima

Tajna uspješnosti etičnih banaka leži u cijelom nizu faktora. Prije svega, poslovni model etičnih banaka predstavlja svojevrsan povratak banaka korijenima te je blizak i razumljiv širem sloju stanovništva. Naime, povijesno gledano, banke su nastajale kao štedionice u kojima su građani, poljoprivrednici i obrtnici ujedinjavali svoja sredstva kako bi zajedno ostvarili ciljeve koje individualno nisu mogli. Samim time, poslovanje banaka je bilo usredotočeno na kreditiranje konkretnih projekata svojih članova i imalo je izrazito jaku društvenu konotaciju u kontekstu razvoja lokalne društvene zajednice. Uključivanjem korisnika u suvlasničku i upravljačku strukturu banke postiže se viša razina povjerenja između korisnika i banke te se stvara dugoročan odnos u kojemu banka individualno poznaje svakog klijenta, razumije njegov poslovni proces i financijske potrebe i u mogućnosti je ponuditi individualiziranu uslugu koja će odgovarati potrebama klijenta. Na taj način se smanjuje rizik ulaganja i moguće je ostvariti povoljnije uvjete financiranja, što opet omogućava financiranom projektu veću konkurentnost, manji rizik poslovanja i veću stopu ostvarene dobiti.

Poslovni model etičnih banaka predstavlja svojevrsan povratak banaka korijenima te je blizak i razumljiv širem sloju stanovništva.

Etične banke pokušavaju osvjestiti ulogu novca i bankarstva u društvu i promovirati nužnost njegove direktne demokratske kontrole kako bi se osigurao održiv društveni razvoj. Specifičnost je banaka da obavljaju niz usluga koje su predmet javnog interesa i koje u slučaju koncentriranog privatnog vlasništva dovode do problema demokratskog deficita u upravljanju njima. Te usluge obuhvaćaju:

- koncentriranje štednje stanovništva,
- kontrolu ponude novca,
- osiguranje nediskriminatornog pristupa kreditima i drugim financijskim uslugama,
- sprečavanje koncentriranja financijske snage u rukama nekoliko institucija ili pojedinaca,
- kreditiranje države (državni zapisi, državne obveznice, direktni krediti),

- pružanje podrške sektorima sa specijalnim kreditnim potrebama (razvoj gospodarstva, stambeni krediti...)

Nemogućnost uspostavljanja direktne demokratske kontrole nad gore navedenim mehanizmima jasno ograničava mogućnost upravljanja građana nad važnim društvenim i ekonomskim procesima, što je u suprotnosti sa samim temeljima demokratskog društvenog uređenja.

Brže i jeftinije transakcije

Osobito zanimljivo je promatrati model etičnog bankarstva iz konteksta modernih trendova u svijetu osobnih financija u kojima se korištenjem tehnologije pronalazi novi načini plaćanja, čuvanja sredstava i kreditiranja. Prelaskom novca u virtualni

Banke su nastajale kao štedionice u kojima su građani, poljoprivrednici i obrtnici ujedinjavali svoja sredstva kako bi zajedno ostvarili ciljeve koje individualno nisu mogli.

svijet i razvojem tehnologija koje omogućavaju brze bezgotovinske transakcije mimo standardnih transakcijskih kanala banaka (PayPal, Yahoo PayDirect, Google Checkout, Apple Pay,...), moguće je prebacivati novac brže, jeftinije i sigurnije nego kroz standardne bankarske kanale. Također, percepcija novca kao fizičkog sredstva plaćanja blijedi pred jednostavnošću i elegancijom korištenja elektronskog novčanika kojem se može pristupiti putem računala ili mobitela u svakom trenutku. O ozbiljnosti, mogućnostima i kapacitetima ovakvih platformi govori podatak da je još 2012. volumen transakcija obavljenih kroz PayPal iznosila 145 milijardi dolara te da danas PayPal obavlja transakcije u 203 države svijeta za 148 milijuna korisnika.

Međutim, korištenje interneta i novih tehnologija ne staje samo na transakcijama nego se nezadrživo nastavlja širiti i u druge segmente poslovanja banaka. Suočene s teškim i kompliciranim procedurama te nemogućnošću dobijanja sredstava od strane klasičnih financijskih institucija, mnoge kompanije se okreću zajedničkom financiranju kao alternativnom modelu financiranja. Radi se o modelu prema kojem građani direktno financiraju projekt koji žele podržati kroz donacije ili kupovinom vlasničkog udjela u projektu, koristeći internet kao platformu za ugovaranje tog financijskog posla. Dnas je taj model financiranja u naglom porastu i procijenjeno je da je 2013. prikupljeno oko 5,1 milijardu dolara u cijelom svijetu. Da financiranje mimo banaka nije ograničeno isključivo na projekte već je dostupno i građanima pokazuje nagli razvoj peer-to-peer kreditiranja koje funkcionira na način sličan umrežavanju kroz društvene mreže. Korisnik kojemu treba kredit mreži svojih kontakata i zainteresiranih ponuđača iznese svoju potrebu za financiranjem te mu

ETIČNA BANKA

- nema potrošačkih kredita
- nema špekulacija
- nema poslovnica

kontakti nude zajmove na određeni period i pod određenim kamatama koje korisnik prihvaća ili ne prihvaća sve do trenutka kada prikupi potreban iznos. Procijenjuje se da je samo u Velikoj Britaniji putem peer-to-peer kreditiranja prikupljeno oko milijardu funti tijekom prošle godine.

Nadnacionalni valutni izazovi

U svijetu danas postoji nekoliko stotina različitih alternativnih valuta koje su uvedene na razinama lokalnih zajednica kojima se mogu plaćati robe i usluge i ponekad su poželjnije sredstvo plaćanja nego tradicionalna, službena valuta. Prednosti takvih lokalnih valuta jest ekonomska korisnost lokalne zajednice koja zna da se vrijednost kupljena za lokalnu valutu zadržava unutar lokalne zajednice. Konačni rezultat je u pravilu i do nekoliko puta veća frekvencija obrtaja lokalne valute u odnosu na službenu nacionalnu valutu što može biti motor razvoja lokalne ekonomije.

Dodatni izazov bankama i monetarnim i zakonskim regulatorima predstavlja uvođenje globalnih nadnacionalnih kriptovaluta. Najpoznatijom i najraširenijom od tih alternativnih valuta – bitcoinom se može kupiti praktički sve, od avionskih karata, hrane, usluga ili bilo koje druge zamislive stvari, uključujući i slobodnu konverziju u „prave” nacionalne valute te sigurne i besplatne transakcije bilo gdje u svijetu. Trenutno je u optjecaju oko 13.250.000 bitcoina ukupne tržišne vrijednosti preko 6 milijardi dolara. Zbog nedostatka jasne zakonske regulative, kriptovalute često imaju i svoju tamniju stranu u smislu korištenja za financiranje nelegalnih aktivnosti, izbjegavanje poreza i sl. Međutim predstavljaju koncept koji ukazuje na mogućnosti uspostavljanja paralelnih financijskih tokova.

Krug povjerenja među korisnicima

Ono što je zajedničko svim navedenim „alternativnim“ metodama financiranja je nužnost uspostavljanja kruga povjerenja među korisnicima svake od navedenih platformi. One mogu funkcionirati jedino ako postoji razina povjerenja u sustav koja će osigurati sudjelovanje u sustavu pod ravnopravnim uvjetima. Bankarstvo može funkcionirati jedino ako ulagači vjeruju da će se njihova uložena sredstva koristiti na siguran način i koji štedišne neće izložiti riziku gubitka njihove imovine.

Uloga etičnih banaka u tom procesu je tek na samom početku, međutim perspektiva je izuzetno velika. Neke od postojećih etičnih banaka već su prepoznale taj potencijal te su u suradnji s lokalnim zajednicama pomogle uspostavljanje alternativnih valuta koje potiču razvoj tih zajednica. Odličan primjer je lokalna valuta *Chimgauer* koja je uvedena u dolini Chimgau u Bavarskoj, a podržalo ju je nekoliko etičnih i zadružnih banaka. Samim time što su u vlasništvu lokalne zajednice i svojih korisnika, etične banke lakše prepoznaju potrebe zajednice i prilagođavaju svoje usluge tim potrebama, izbjegavajući rizik pogodovanja interesu vlasnika koji nije nužno u skladu s interesima korisnika.

Etične banke su već dokazale da postoji potreba za financijskim modelima koje one nude tržištu, modelom koji je otporniji i stabilniji na tržišne poremećaje od modela klasičnih komercijalnih banaka. Također je evidentno da razvojem svijesti o potrebi održivog rasta koji se ne temelji na neograničenoj konzumaciji prirodnih resursa, sve veći broj ljudi prepoznaje dugoročne prednosti modela etičnog bankarstva i etičnog financiranja koji u obzir uzima ne samo ekonomske nego i društvene i okolišne aspekte svake investicije. Međutim, usprkos svim navedenim prednostima pred etičnim bankama i dalje stoji zahtjevan put dokazivanja da se njihov model može replicirati i skalirati do nivoa na kojem izlazi iz niše u kojoj se već dokazao. Koristeći sve komparativne prednosti boljeg prepoznavanja potreba stanovništva i lokalne zajednice, može postati jedan od temeljnih elemenata izgradnje solidarne i održive ekonomije budućnosti.

Sve dosad izašle brojeve možete pročitati na

www.inicijativa.com.hr

Važna karika financijske stabilnosti

Organizirano financijsko tržište, osobito novčano, važna je potpora financijskoj stabilnosti države. Tržište novca u Zagrebu, gradili smo prema modelu razvijenih tržišta...

Josip Gotovac¹

Tržište novca Zagreb osnovano je 1990. godine kao prva institucija hrvatskog financijskog tržišta. Bio je to početak tranzicije, odnosno procesa restrukturiranja hrvatskog gospodarstva i uvođenje tržišne ekonomije. Organizirano trgovanje sudionika tada se moglo ostvariti samo u svom elementarnom obliku, u trgovanju novcem. Imalo je izuzetno važnu ulogu u ravnomjernom alociranju likvidnosti u financijskom sustavu. Njegova je uloga bila važna zbog okolnosti koje su tada obilježavale sustav: nedostatak likvidnosti i visoka kamatna stopa.

Pet temeljnih načela

Prvo desetljeće tranzicije poznato je po sanaciji banaka, osnivanju velikog broja novih banaka, bankarskim krizama i radikalnom restrukturiranju bankarstva u cjelini. U tome je razdoblju organizirano trgovanje sudionika odigralo iznimno važnu ulogu u promicanju transparentnosti i održavanju financijske stabilnosti zemlje. Velika potpora tome bila je odluka Hrvatske narodne banke o mogućnosti povratka prekonoćnih pozajmica iz izdvojene obvezne pričuve, čime je naglašena uzajamnost djelovanja Tržišta novca i Hrvatske narodne banke.

Funkcija koju ima Tržište novca Zagreb u Hrvatskoj, jednaka je funkciji novčanog tržišta u razvijenim financijskim tržištima, a to je postizanje optimalne likvidnosti sudionika koja je uvjet nesmetanog funkcioniranja platnog prometa u zemlji. **Osnova su mu pet načela: transparentnost, javnost, organiziranost, ravnopravnost i neutralnost.**

¹ Autor je prvi direktor Tržišta novca Zagreb

Poštivanje načela uvjet je funkcioniranja ovako specifične institucije. Pokazatelji koje objavljuju organizirana tržišta imaju važan utjecaj na uvjete trgovanja ukupnog tržišta, jer su referentni i transparentni. Tako, primjerice, kamatna stopa koju objavljuje Tržište novca Zagreb ima važnu funkciju u pravovremenoj korekciji kamatne stope na novčanom tržištu u cjelini što, izravno i neizravno, ima široku društvenu korist.

Tržište novca Zagreb na svojoj internetskoj stranici objavljuje, uz ostale podatke, prosječne dnevne kamatne stope strukturirane po rokovima te jedinstvenu prosječnu kamatnu stopu koja je rezultat ukupnog dnevnog organiziranog trgovanja svih sudionika.

Dnevno objavljuje i međubankarsku kamatnu stopu koja obuhvaća cjelokupno međubankarsko trgovanje u Hrvatskoj.

Iako je opseg organiziranog trgovanja znatno manji od izravnog u organiziranom trgovanju pojavljuje se veći broj različitih sudionika što kamatnu stopu čini referentnom.

Središnja banka svojim kamatnim stopama snažno utječe na formiranje kamatne stope na novčanom tržištu, kao i na kretanje odnosa ponude i potražnje novca. Izuzetno važan utjecaj na kretanje kamatne stope na novčanom tržištu imaju prinosi na trezorske zapise Ministarstva financija osobito pozajmica, čiji se rokovi dospijeca mogu uspoređivati s rokovima dospijeca trezorskih zapisa.

Djelotvorno reguliranje novčanog tržišta

Nedvojbeno je da će organizirano i transparentno trgovanje sudionika ubuduće imati još veći značaj. Recentna kretanja na svjetskom financijskom tržištu te ponovno uvođenje strožeg nadzora nad bankarskim sektorom potvrđuju važnost reguliranja novčanog tržišta. Zato je organizirano, javno i transparentno trgovanje najbolji način sustavnog nadziranja ovog dijela financijskog tržišta.

Unatoč integriranosti u europsko novčano tržište, banke i dalje tradicionalno trguju u nacionalnim okvirima i pokušavaju međusobno uravnotežiti likvidnost. Realno je očekivati da će organizirano međusobno trgovanje sudionika činiti važan dio trgovanja novčanog tržišta i nakon ulaska Hrvatske u Europsku monetarnu uniju.

Proces integracije svjetskog financijskog tržišta još više naglašava važnost očuvanja financijske stabilnosti svake zemlje. Dobro vođena monetarna i fiskalna politika u globalno složenim uvjetima rezultira financijskom stabilnošću i otpornošću gospodarstva na vanjske potrebe. U tom smislu i bolje organizirano financijsko tržište, osobito novčano predstavlja snažnu potporu financijskoj stabilnosti zemlje.

Sudionici novčanog tržišta upućeni su na Tržište novca Zagreb budući da je to mjesto na kojem se, uz organizirano trgovanje, razmjenjuju važne informacije vezane uz novčano tržište i njegove sudionike. To su podaci koji imaju veliku važnost u projekciji likvidnosti. Odnos ponude i potražnje novca i trend kretanja kamatne stope presudno utječu na odluke sudionika o njihovim aktivnostima na novčanom tržištu. Promicanje javnog trgovanja uz dostupnost potrebnih podataka bit će i dalje u središtu razvoja Tržišta novca.

Poticanje transparentnog trgovanja sudionika, organizirano i javno povezivanje ponude i potražnje novca stvaraju ambijent uređenog i sigurnog trgovanja koji je sudionicima potreban.

Nužno je pritom i usklađenje zakonskog okvira koji će obuhvatiti cjelokupno hrvatsko novčano tržište i dati odgovarajući tretman ovoj instituciji.

Uz regulativu koja će osigurati adekvatan okvir za daljnji razvoj novčanog tržišta i transparentnog trgovanja, izuzetno važnu ulogu imat će sudionici i kreiranje novih instrumenata trgovanja.

Mračno ime, svjetla budućnost

Nakon što su banke zbog financijske krize i pooštavanja regulative morale ograničiti poslovne aktivnosti, otvorio se prostor za „banke iz sjene“ koje im uzimaju sve veći dio tržišnog udjela. Problem je što te financijske institucije nisu regulirane poput banaka. Regulatori prešutno podržavaju transfer rizika iz banaka na druge institucije. Čini li to financijski sustav stabilnijim i sigurnijim?

mr.sc. Darko Horvatin

U hrvatskom financijskom sustavu glavnu riječ vode banke u čijem su vlasništvu i najveće nebankarske institucije, poput mirovinskih i investicijskih fondova. Takva povezanost omogućuje bankama prodaju raznih bankarskih proizvoda i usluga tim institucijama. Međutim, takva bliskost može dovesti i do potencijalnog sukoba interesa. Nerijetko se događalo da banke dio loših plasmana prepakiraju u vrijednosne papire (komercijalne zapise ili obveznice) a da lavovski dio kupe upravo fondovi pod upravljanjem društava koja su neposredno ili posredno povezana s bankom. Tako se teret loših plasmana banaka prevalio na leđa ulagača u fondove, čime oni svakako ne mogu biti zadovoljni. Zbog ovakvih i sličnih pretumbacija portfelja, koje su više bila pravila nego izuzetak i na globalnoj razini, regulatori su nametnuli nova ograničenja bankama kako bi ih destimulirali od takvih spornih transakcija. Kako su banke bile prisiljene smanjiti aktivnosti u kreditiranju i u trgovanju vrijednosnicama, na upražnjeni prostor ulaze druge financijske institucije, kolokvijalno nazvane „banke iz sjene“. Danas te institucije, koje nisu tako strogo regulirane poput banaka, zauzimaju gotovo polovicu globalnog financijskog sustava. Regulatori za sada podržavaju transfer rizika iz bankarskog sektora i njegovu disperziju na širok spektar financijskih institucija. Hoće li to globalni financijski sustav učiniti sigurnijim?

Smanjuje se moć banaka

Banke u sjeni je lakše definirati onim što nisu nego onim što jesu. Definicija bankarstva u sjeni sama po sebi je zamračena. Pojam je 2007. godine sročio Paul McCulley iz najvećeg svjetskog upravljača imovinom, PIMCO-a, kako bi opisao legalnu strukturu koju su koristile zapadne banke prije financijske krize kako bi održale često mutne i vrlo komplicirane sekuritizacije kredita u vanbilančnoj evidenciji. Korištenje termina je sada prošireno. Odbor za financijsku stabilnost (*Financial Stability Board*), međunarodno tijelo koje brine o stabilnosti financijskog sustava i nastoji ga obraniti od izbijanja financijskih kriza, definira bankarstvo u sjeni kao „kreditno posredništvo koje uključuje tijela i aktivnosti izvan regularnog bankarskog sustava“ – drugim riječima, pozajmljivanje od institucija koje nisu banke. U većini zemalja jedino banke mogu prikupljati depozite za koje (do određenog iznosa) garantira država i jedino banke imaju otvorenu kreditnu liniju kod centralne banke. S tom privilegijom dolazi i mnoštvo pravila i ograničenja, zato što su banke, premda nužne za osiguravanje nesmetanog funkcioniranja čitave ekonomije, vrlo ranjive na krize, koje se mogu promećnuti u recesiju. Ipak, novac se može kretati od štediša prema pozajmljivačima na mnogo načina, koji ne uključuju banke. Fizičke i pravne osobe mogu jedna drugoj direktno plasirati kredite. Kompanije mogu posuđivati od tisuća štediša – primjerice plasmanom korporativnih obveznica. Isto tako mirovinski fondovi mogu dio svojih sredstava uložiti u investicijski fond koji pozajmljuje novac malim i srednjim poduzećima.

Centralni bankari i stručna javnost za takve oblike kreditiranja koji sliče klasičnom bankarstvu koriste termin „bankarstvo iz sjene“.

Stabilizatori financijskog sustava?

Centralni bankari i stručna javnost za takve oblike kreditiranja koji sliče klasičnom bankarstvu koriste termin „bankarstvo iz sjene“. Ideja je da se identificira i zabrani svaka vrsta ponašanja koja bi mogla dovesti do buduće krize. U primarnom je fokusu poluga (*leverage*), odnosno iznos sredstava koje je jedna ustanova posudila u odnosu na iznos kapitala koji su vlasnici uložili u nju (iz kojeg se u konačnici pokrivaju potencijalni gubici). Većina investicijskih fondova (uz izuzetak *hedge* fondova) ima mogućnost korištenja minimalne financijske poluge ili u krajnjem slučaju ne koriste polugu u svom poslovanju. Ako upadnu u nevolje mali je rizik da će ostali zajmodavci pretrpjeti gubitke. Takva je kontaminacija bila mnogo veći problem za kompanije koje su izdavale vrijednosnice osigurane imovinom (*Asset Backed Securities*) prije izbijanja financijske krize. Slijedeća briga je svaki vid neusklađenosti između ročne strukture izvora i plasmana novčanih sredstava. Poput banaka, investicijski fondovi mogu se boriti za plasman kredita ili za njihovo povlačenje u slučaju da svi ulagači istovremeno zatraže isplatu uložениh sredstava. Regulatori pokušavaju ograničiti taj

disparitet zahtijevajući od fondova držanje više dugoročnih depozita ako plasiraju dugoročni kredit. Ta se logika još striktnije primjenjuje kod banaka u sjeni jer one nemaju mogućnost posuđivanja sredstava od centralne banke u slučaju hitne potrebe. Klasični bankari gledaju na banke u sjeni kao na uljeza koji ulazi na njihov ekskluzivni teritorij. Konkurencija je najvidljivija u području kreditiranja, ali se tragovi pronalaze i u području plaćanja i trgovanja. Neki od konkurenata su zapravo banke pod drukčijim imenom koje pokušavaju podići profit traženjem rupa u zakonodavnom okviru, što je zabrinjavajuće. No većinu zapravo predstavljaju potpuno drukčije ustanove koje su u stanju apsorbirati gubitak lakše nego banke. One su prije podupirači nego prijatelji financijskom sustavu.

Bankari sve oprezniji

Kao efektu ilustraciju *The Economist* navodi primjer britanske pivovare Hall & Woodhouse, osnovane daleke 1777. u engleskom okrugu Dorset i još uvijek u obiteljskom vlasništvu. Proizvodi pivo na istoj lokaciji od 1900. godine koristeći vodu iz istog izvora kao i prije više od sto godina. Sve do ove godine tvrtkine financijski aranžmani bili su vrlo tradicionalni. Njene dionice nikad nisu bile izlistane

**Bankarstvo u
sjeni – „kreditno
posredništvo
koje uključuje
tijela i aktivnosti
izvan regularnog
bankarskog sustava“**

na burzi, niti je ikad izdala obveznice. Svaku veću investiciju financirala je bankovnim kreditima. Zahvaljujući stabilnim prihodima, niskoj zaduženosti i čistoj kreditnoj povijesti nikada joj nije bio problem dobiti kredit, kako navodi financijski direktor Martin Scott. Financijska kriza sve je to promijenila. Kada je Hall & Woodhouse 2010. zatražio od svoje glavne banke, Royal Bank of Scotland (RBS), produženje regularne kreditne linije od 50 milijuna funti, doživio je gorko razočaranje. Vodstvo RBS-a bilo je daleko manje razborito od vodstva pivovare te je proteklih godina posuđivalo ogromne svote novca za širenje poslovanja opasnom brzinom. Kada su im kreditni

izvori isparili, RBS je bio prisiljen zatražiti pomoć britanskih poreznih obveznika u iznosu od 45 milijardi funti. Uslijedio je nagli pad poslovnih aktivnosti, te kresanje troškova koje je uključivalo otpuštanje 40 tisuća zaposlenika. Banka je svom klijentu Hall & Woodhouse ponudila produženje kreditne linije na tri (umjesto pet) godina ali uz znatno višu kamatnu stopu. Financijski direktor Scott odbio je ponudu te zaključio sličan kreditni aranžman s drugom, „zdravijom“ bankom. No, ovaj incident promijenio je način razmišljanja vodećih ljudi pivovare. Shvatili su da trebaju stabilnije i pouzdanije dugoročne kreditore te su smanjili zaduživanje kod banaka i okrenuli se bankama u sjeni – financijskim kompanijama koje nisu regulirane tako strogo kao banke, ali koje nude slične usluge. Odabrali su M&G (upravljača imovinom u vlasništvu Prudential, velike osiguravajuće kuće).

Stroža regulativa

Banke u sjeni svoje su ime s lošim prizvukom zaradile tijekom financijske krize, ponajprije zbog forme vanbilančnih aktivnosti koje su nominalno bile odvojene od banaka ali su u praksi o njima ovisile. Njihovu su imovinu najčešće činili sekuritizirani krediti što je u konačnici postalo rizičnije i manje vrijedno od očekivanog. Te kompanije za specijalne namjene (*Special Purpose Vehicles – SPV*) bile su namijenjene za kreditnu ekspanziju i poticanje privrednih aktivnosti kroz disperziju rizika. Odnosno, to im je bilo opravdanje za isključivanje iz bilanci banaka i održavanja relativno niskog kapitala za pokriće potencijalnih gubitaka. Kada su i ta specijalna poduzeća upala u probleme banke su ih morale spašavati u tolikoj mjeri da su i same nakon toga bile prisiljene zatražiti pomoć od države kako ne bi bankrotirale. Tako se čitav koncept koji se prezentirao kao korist za ukupnu društvenu zajednicu zapravo pokazao kao puki računovodstveni trik. Što je još gore, te su se institucije općenito oslanjale na kratkoročno financiranje na tržištu novca, još jednog oblika bankarstva iz sjene. Novčani fondovi, u koje poduzeća, financijske institucije pa i privatne osobe ulažu višak novca na kraći rok, uključeni su u različite vrste netransparentnih poslova. Premda su sva ulaganja u načelu rizična, novčani se fondovi prezentiraju kao bezrizični (*risk free*). Kada je jedan od najvećih fondova na vrhuncu financijske krize objavio da je u problemima, nastala je panika. Bijeg ulagača iz novčanih fondova stvorio je probleme bankama i drugim financijskim institucijama koje su se na njih oslanjale za kratkoročno posuđivanje novca. Banke su napravile velike gubitke boreći se za pozajmice i u konačnici su pretrpjele katastrofu – nisu bile u stanju isplatiti depozite, vlastite obveznice i kredite. Opstanak banaka pao je na teret poreznih obveznika. I to iz dva razloga. Prvi je da vlade u većini zemalja garantiraju za određeni iznos depozita u bankama, a drugi se svodi na to da su se vlade bojale dopustiti krah najvećih banaka što bi moglo dovesti do urušavanja ukupnog financijskog sustava, s nesagledivim posljedicama. Posljedica svega je uvođenje mnogih promjena koje bi u budućnosti banke trebale učiniti mnogo sigurnijim i otpornijim na krize. Nova računovodstvena pravila otežala su im „parkiranje“ sumnjive imovine u vanbilančne SPV-ove. Osim toga, obvezne su držati više kapitala za pokriće potencijalnih gubitaka u slučaju izbijanja nove krize. Imaju samo tri načina za podizanje adekvatnosti kapitala: prikupljanjem svježeg kapitala, snižavanjem troškova ili pak smanjivanjem kreditnih aktivnosti. Banke diljem svijeta već nekoliko godina provode sve tri mjere na zaprepaštenje kompanija poput spomenute Hall & Woodhouse. Posebno su motivirane za smanjenje dugoročnih kredita jer regulatori traže držanje više kapitala za takve plasmane, a osim toga zahtijevaju i da dugoročni krediti imaju pokriće u dugoročnim izvorima, što je za banku daleko skuplja varijanta od kratkoročnih depozita i međubankovnih pozajmica.

Prostor za banke iz sjene

Kao rezultat, bankovni krediti američkim poduzećima još su uvijek šest posto niži nego na vrhuncu 2008. godine, iako su kamatne stope na povijesno niskim razinama a novčano tržište doslovno pliva u novcu. U eurozoni, gdje su krediti banaka vrhunac dosegli 2009. godine, sada su niži za 11 posto. U Velikoj Britaniji je pak kreditna aktivnost banaka smanjena za gotovo 30 posto. Kreditiranje fizičkih osoba pretrpjelo je manju korekciju, poglavito zbog stambenih kredita kojih se nije tako lako riješiti. Sve u svemu, zapadne su banke smanjile bilance za bilijune dolara. Takvo povlačenje banaka otvorilo je prostor bankama iz sjene. Martin Scott iz spomenute engleske pivovare sretan je zbog mogućnosti da posudi novac od institucije koja nije banka. Premda je njegov aranžman s M&G malo skuplji i manje fleksibilan od kratkoročnih kreditnih linija koje je ranije dobivao od banaka, smatra da to košta puno manje u kontekstu menadžerskog vremena, a omogućuje nesmetano dugoročno planiranje poslovanja. Pri tome spominje da britanske banke više nemaju u ponudi desetogodišnje kredite kompanijama poput njegove pivovare iz jednostavnog razloga – ne mogu na njima ostvariti profit. M&G nema takvih briga jer se ne smatra bankom niti je reguliran poput njih. Novac koji su dodijelili Hall & Woodhouse dolazi direktno od institucionalnih ulagača, uključujući Prudential i razne mirovinske fondove koji su osigurali 500 milijuna funti za kreditiranje srednje velikih kompanija. Sav prihod od kredita ide ulagačima, koji zauzvrat snose i potencijalne gubitke. M&G samo upravlja kreditnim portfeljem u njihovo ime i za to im obračunava određenu naknadu. Dok banke posreduju između štediša i zajmoprimaca ulazeći sa svakim od njih u pojedinačnu transakciju sa svim povezanim rizicima, M&G samo spaja ponudu i potražnju i ne izlaže se pritom nekom posebnom riziku. Regulatori za sada podržavaju takve aranžmane jer u nekom pogledu čine financijski sustav sigurnijim. Ako ekonomija počne posrtati a kompanije bilježiti pad profita, to će dovesti do rasta broja nenaplativih kredita, a svaki gubitak past će na teret onog institucionalnog investitora koji je uložio svoj novac.

Nije samo M&G profitirao od bankarske defanzive. Posao direktnog posuđivanja ili privatnog duga (*private debt* – kao analogija s *private equity*) je procvjetao. Prema navodima magazina *Private Debt Investor*, investicijski fondovi koji odobravaju zajmove takve vrste prikupili su lani diljem svijeta 97 milijardi dolara, dok se ove godine očekuje dodatnih 105 milijardi dolara.

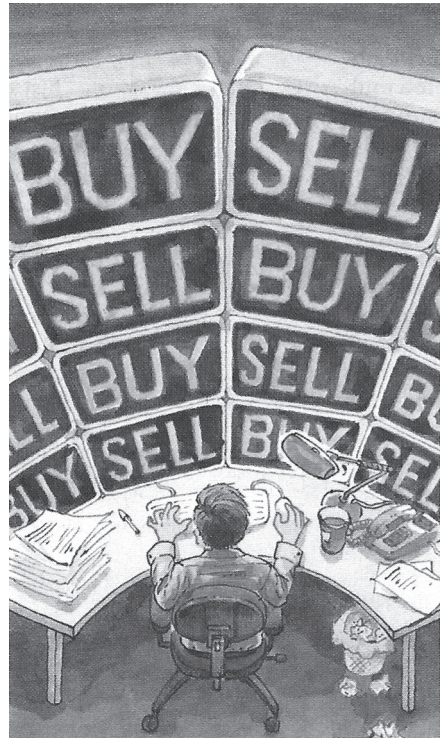
Bum korporativnih obveznica

Privatni krediti su samo jedan od oblika kreditiranja koji odlaze iz banaka. Tržište obveznica, daleko najveći izvor nebankarskog financiranja, nastavlja s rastom. Kako navodi konzultantska kuća McKinsey, u 2007. vrijednosti svih aktivnih korporativnih obveznica izdanih od američkih kompanija iznosila je 29 posto

BDP-a, dok se lani taj udio povećao na preko 42 posto BDP-a. U Južnoj Koreji taj se udio još dramatičnije povećao s 23 na 48 posto domaćeg bruto proizvoda. Globalno se izdavanje tih vrijednosnih papira između 2007. i 2012. udvostručilo na 1,7 bilijuna dolara jer su kompanije iskoristile okruženje niskih kamatnih stopa. Novčano tržište u razvijenom svijetu smanjilo se tijekom krize i još se nije u potpunosti oporavilo, za razliku od Kine i drugih tržišta u nastanku. Tako je novčani fond koji je prošle godine lansirao kineski Alibaba, gigant e-trgovanja, u prvih devet mjeseci poslovanja prikupio 81 milijardu dolara.

Raste i značaj web stranica koje omogućuju spajanje štediša i zajmoprimaca, doduše s niske osnovice. Vrijednost kredita sklopljenih preko Lending Club-a, najveće takve web stranice koja je oformljena

2007., svake se godine udvostručuje i iznosi preko četiri milijarde dolara. Nove kompanije brzo se šire u potrazi za svojom nišom, od kratkoročnih kredita za građevinske projekte pa do otkupa potraživanja (faktoring). Vijeće za financijsku stabilnost (FSB) priznaje da krediti iz sjene u svim oblicima zauzimaju gotovo četvrtinu ukupne financijske aktive, dok jedna polovica još uvijek otpada na klasične banke. FSB procjenjuje da je kreditiranje iz sjene u 20 najrazvijenijih zemalja svijeta naraslo s iznosa od 26 bilijuna dolara u 2002. na 71 bilijun dolara u 2012. I bankarski su krediti rasli po sličnom obrascu, no tu treba spomenuti da se velik dio njih odnosi na reklasifikaciju kredita iz sjene (vanbilančnih) u bankarske (bilančne) kredite na čemu su inzistirali regulatori. Podaci FSB-a pokazuju da je problematična vrsta kredita iz sjene koja je zabrinjavala regulatore atrofirala, dok su snažno poletjeli krediti koji su po njihovu ukusu.

Nove tehnologije

Proces pomicanja kreditiranja iz banaka prema drugim financijskim institucijama već je dugo u tijeku u SAD-u gdje je tržište novca i obveznica vrlo razvijeno. Tamo je udio banaka u ukupnim odobrenim kreditima pao na četvrtinu. To se sada događa i u Europi gdje su banke osobito snažno pogođene tijekom krize. Krediti su samo jedno područje poslovanja u kojem su se banke našle u defanzivi. Ista kombinacija strože regulative uz pojačanu konkurenciju pogađa banke i u drugim poslovnim

područjima banaka poput plaćanja, jednoličnih ali i važnih poslova transfera novca s računa na račun. Najčešći i najunosniji vid plaćanja koji se prakticira u bogatom svijetu su debitne i kreditne kartice. Američki i europski regulatori ograničili su naknade koje banke mogu zaračunavati na takve transakcije. Istovremeno pojavljuje se sve više novih tehnologija plaćanja, od virtualnog novčanika koji fizički novac čini suvišnim pa do digitalnih valuta poput bitcoina, s potencijalom transferiranja koji bi u konačnici potpuno zaobišao banke. Trgovanje obveznicama i drugim financijskim instrumentima, još je jedno područje u kojem se banke povlače pred suvremenim tehnologijama, novim rivalima i zakonskim ograničenjima. Pravila koja odvrćaju banke od trgovanja za vlastiti račun čine ga skupljim ako ga rade za treće osobe. Nova ograničenja koja se sada uvode tjeraju banke da financijskim izvedenicama trguju na javnim burzama, što umanjuje utjecaj banaka na taj biznis, kao i na visinu njihovog profita. Regulatori istovremeno odvrćaju banke od trgovanja s fizičkim robama u bilo kojoj formi.

Kreditiranje brodara

Na obali najduže kineske rijeke Jangce nalazi se brodogradilište u kojemu se gradi brod koji će moći prevesti 38.800 tona rasutog tereta. Ništa tu nije neobično osim načina na koji se financira njegova izgradnja. Naime tu je novac uložila kompanija Carlyle – fond rizičnog kapitala koji je ušao u područje privatnih kreditnih plasmana. Prema izvještaju kompanije *Marine Money International*, prije financijske krize 87 posto svih kredita koja su primila brodogradilišta dolazilo je iz banaka. Pri tome su se najviše isticale europske banke. Kriza koja je pogodila i morski prijevoz odrazila se i na banke koje su morale u svojim knjigama otpisati velik dio kreditnih plasmana brodarskim kompanijama, a zbog kapitalnih zahtjeva smanjile su plasmane tom sektoru. Kreditni plasmani brodarima su sa 92 milijarde dolara 2007., pali na 33 milijarde 2009. Banke koje su ih i dalje bile spremne kreditirati, sada su kreditirale samo 50 posto troška izgradnje umjesto ranijih 70 posto. Nove okolnosti stavljaju i naše brodare pred izazov traženja izvora financiranja izvan banaka. Nebankarske institucije pozdravljaju nove poteze regulatora jer im se otvaraju mogućnosti ugrabiti unosne poslove. Veliki klijenti banaka, prvenstveno upravljači imovinom (*Asset Managers*) pokušavaju stvoriti sistem za direktno međusobno trgovanje, bez posrednika. To ne znači da će banke nestati, ali se njihova relativna težina u financijskom sustavu smanjuje kako se druge institucije profiliraju i rastu. I to je ono čemu regularoti teže. Žele vidjeti manje banke i stoga potiču svaki transfer rizične imovine ka drugim dijelovima financijskog sustava. Bez obzira na krajnje posljedice, novi poredak je na djelu i tu će ostati. Ugledni prognostičari upozoravaju da će „banke iz sjene“ već uskoro oteti klasičnim bankama najbolje klijente.

Trendovi

Imati i nemati

Lako je prezirati novac kad ga imaš previše

I u najbogatijim zemljama u 21. stoljeću valja se dobro oznojiti kako bi obiteljski budžet izdržao sva potrošačka iskušenja...

Među Hrvatima koji u sve većem broju odlaze u bijeli svijet potražiti unosnije (ili bilo kakvo) zaposlenje nije zasad primijećen niti jedan od naših agilnih sindikalnih dirigenata. Cinici će primijetiti da nemaju ni razloga ikamo odlaziti kada u vlastitoj domovini žive kao bubreg u loju. Ako se neki od njih ipak odluče na takvu pustolovinu, mogu računati na povoljne prilike. Ne samo u egzotičnim zemljama, gdje radnike nemilice izrabljuju, nego i u kolijevci demokracije i po mnogim pokazateljima najrazvijenijoj industrijskoj velesili, SAD-u.

Poučno je u tom smislu zapažanje što ga je u Financial Timesu nedavno iznio Bilal Hafeez, vodeći devizni istraživač u divovskoj financijskoj kući Deutsche Bank. On podsjeća da je svaki pripadnik od oko 300 milijuna stanovnika svijeta prije 2.000 godina mogao računati pristup do roba i usluga u vrijednosti od oko 800 dolara na godinu po današnjim cijenama. Nije to, dakle, mogao biti raskošan način života za žitelje prvog milenija, ali zarađivanje novca njima i nije bilo najveća briga.

Na Istoku je Budizam naučavao vrline odbacivanja svjetovnih dobara i zarađivanja za život ne nanoseći zlo i nepravdu. Hinduizam je učio da stjecanje materijalne

koristi (artha) mora biti iza moralnosti (dharma), što je obuhvaćalo dobrotvornost i sućut. Konfucijanska etika promicala je humanost (ren), oblik altruizma.

Bolje je više nego manje?

Takve se ideje još uvijek mogu naći u nekim sredinama – čak i u SAD-u, gdje prosječni dohodak po osobi sada iznosi 53.000 dolara na godinu. Ali uglavnom su to tek prazne riječi. Moderni čovjek otkrio je jednostavniju filozofiju. Najkraće rečeno: bolje je više novaca nego manje. Osnivač Applea, Steve Jobs, mogao je biti zen-budist, ali to ga nije spriječilo da nagomila zemaljska dobra vrijedna oko 11 milijardi USD u vrijeme smrti 2011.

Takav materijalizam valjda je i očekivan u doba koje glorificira sve što se može kvantificirati. Osim toga, odraz je ekonomske pravovjernosti koja dohodak vidi kao ključ za povećanje „korisnosti“ ili zadovoljstva. To daje intelektualnu podršku ideji da je zarađivanje novca jedna od najdubljih životnih svrha.

SAD je iznimno uspješan u gomilanju materijalnih dobara, a većina ostalog svijeta ne želi zaostajati mnogo u tomu. Ali, kako primjećuje menadžer u Deutsche banci, ekonomska statistika može skrivati isto onoliko koliko i otkriva, a oni koji žele imitirati američki san morali bi najprije pokušati pozornije promotriti ono čemu teže.

Većina je američkih radnih mjesta u prodaji na malo, bilo da je riječ o blagajnicama ili menadžerima srednje razine. Samo troje od svakih pet zaposlenika može dobiti plaćeni odmor, a oni koji se na to odlučuju u prosjeku koriste oko osam dana godišnje bez rintangja na radnom mjestu. To su oni sretni. Ako se uključi pozamašna zatvorska populacija u potencijalnu radnu snagu tada je američka stopa nezaposlenosti (iako još uvijek vrlo niska prema međunarodnim standardima, a pogotovo u odnosu na Hrvatsku) ipak manje impresivna. Zbrinjavanje 2,2 milijuna američkih zatvorenika stoji državni budžet dvostruko više nego što se izdvaja za naknadu 2,7 milijuna nezaposlenih.

Eldorado za sindikalne prvake

Možemo samo zamisliti kakav bi to bio eldorado za hrvatske sindikalne prvake koji ne daju dodirnuti niti jedan od nekoliko stotina dodataka na plaće (državnih) zaposlenika. Oni retorikom koje se ne bi postidio ni Ciceron brane prava zajamčena kolektivnim ugovorima i drugim papirima, za koje ima sve manje pokrića u državnim prihodima.

A kako žive ti bogati Amerikanci? U prosjeku spavaju osam sati, isto toliko provedu na radnom mjestu. Nekoliko sati troše na odlazak na posao i povratak kući te za čišćenje stana, šoping i bavljenje djecom. Preostala tri-četiri sata namijenjena su dokolici, što kadšto uključuje tjelesno vježbanje i druženje s prijateljima, ali

uglavnom se svodi na sjedenje pred televizorom i grickanje koječega te nakupljanje kilograma. Program što ga Amerikanci gledaju na malim ekranima sadrži malo tragova o proteklim milenijima ljudskog napretka, Za razliku od Hrvata (a posebno Hrvatica) koji su opčinjeni Sulejmanom Veličanstvenim i ostalim turskim sapunicama, Amerikanci su lani najviše gledali NCIS, jednu od serija koje su i u Hrvatskoj osvojile poprilično gledateljstvo. Iako i kod njih postaje sve popularniji klasični nogomet, Amerikancima je još uvijek najdraži onaj njihov s ovalnom loptom. Vole gledati i Teoriju velikog praska (The Big Bang Theory), sitcom o elitnim znanstvenicima koji su zaokupljeni najdubljim svemirskim tajnama, ali su zbunjeni pred najjednostavnijim rutinskim životom na Zemlji. Uz važnu napomenu, da mladi Amerikanci provode sve manje vremena pred televizorom.

Moderan čovjek, homo sapiens, pojavio se prije oko 200.000 tisuća godina.

Od tada smo stvorili veličanstvenu umjetnost, arhitekturu i književnost. Filozofija i religija cvatu i uče nas živjeti na različite načina. Tehnološki napredak omogućuje da vidimo duboko u svemir i da cijepamo atome. Naučili smo liječiti svoja oboljela tijela. Istražili smo mjesta za koja naši preci nisu ni sanjali da bi se do njih moglo doprijeti.

Ekonomisti na potezu

Sve je to kulminiralo u modernoj Americi, najbogatijoj civilizaciji koja je ikad postojala u kojoj vremena ujedno i nedostaje i teško ga je ispuniti. Financijska kriza pokazala je da je tamošnji način života krhkiji nego što se nekoć mislilo. To je korisna pouka. Ali Amerikanci bi morali postaviti temeljna pitanja o vrijednosti njihova bogatstva – a potencijalni oponašatelji trebali bi biti oprezni u onome što žele, zaključuje Bilal Hafeez.

Mnogi će se Hrvati, kao i stanovnici brojnih drugih zemalja, uključujući i sam SAD, suglasiti s ocjenom autora kako stjecanje novca nije najvažnija životna svrha. Ipak će primijetiti da je takvu ocjenu mnogo lakše izricati jednom od vodećih menadžera Deutsche banke nego onima koji ne znaju kako će vratiti skupi kredit za stan ili kako će školovati djecu. Kako god bilo, Hafeez je ponudio temu (koja i nije nova) ekonomistima od kojih se očekuje da smišljaju prihvatljiviji način života od onoga koji je danas dostupan čovječanstvu.

Biserka Prodić

Japan

Na pragu potpune zaposlenosti

Radnici mogu birati radna mjesta ali ne mogu računati na adekvatne plaće.

Nezaposlenost u Japanu iznosi 3,7 posto (nedavno samo 3,5 posto) što neki ekonomisti tumače kao potpunu zaposlenost. Takav trend podupire demografija jer je mnogo više pripadnika poslijeratnog baby booma koji sada odlaze u mirovinu nego mlade generacije koji počinju raditi. Na 100 osoba koje traže zaposlenje nudi se 110 radnih mjesta, što je najbolji omjer unatrag dva desetljeća. U nekim djelatnostima, uključujući kamionski prijevoz i zdravstvo, poslodavci ne uspijevaju naći radnike. Predradnici u građevinarstvu naročito su traženi, jer građevinska poduzeća rade prekovremeno kako bi obnovila tsunamijem poharanu obalu te u pripremi olimpijskih igara u Tokiju 2020. Jedan veliki restoranski lanac bio je prisiljen zatvoriti 10 posto restorana proteklog ljeta, ne zbog nedostatka gostiju nego zbog manjka zaposlenika.

Škrte kompanije

Logično bi bilo pretpostaviti da u takvim okolnostima plaće snažno rastu, ali nije tako. Vlada traži od kompanija da budu velikodušnije. Neke su reagirale skromnim povećanjem plaća, što je nedovoljno da bi pratilo porast cijena. U srpnju je zarada stalno zaposlenih porasla 2,7 posto, što je najveći porast u proteklih 17 godina, ali većinu čine bonusi, a ne osnovne plaće.

Zašto japanske zarade zaposlenika ne reagiraju na tržišni pritisak? Promatrači drže da uzroke valja tražiti u izmijenjenoj strukturi tržišta rada. Suprotno raširenom mišljenju ono je izuzetno fleksibilno. Mnogo je manje zaposlenika s „doživotnim“ radnim mjestom, a čak 40 posto je s fleksibilnim zaposlenjem na loše plaćenim poslovima.

Japan nije jedina zemlja s tako razvijenim tržištem rada. Nekvalificirani ili polukvalificirani poslovi uvjetuju niže plaće jer tehnologija predstavlja djelotvornu zamjenu. Nužno je suziti jaz između prezaštićenih radnika sa stalnim zaposlenjem i onih koji rade povremeno i poboljšati uvjete rada i zarade potonje kategorije

Hoće li pomoći stranci i žene?

Politika useljavanja mora biti odlučnija, Doduše potpuno otvaranje vrata stranim radnicima moglo bi pojačati pritisak na plaće. Ipak, ima poslova na kojima Japanci naprosto nisu spremni raditi. Primjerice, ako bi se doveli stranci da njeguju djecu i starije osobe, to bi moglo osloboditi japanske žene da postignu ispunjeniju karijeru.

Žene se brzo uključuju u kategoriju zaposlenih. Gotovo 65 posto žena u dobi između 15 i 65 godina sada je zaposleno, ali poslovi na kojima rade slabo su plaćeni. Previše kompanija vidi muškarce kao glavne donosiocce plaće u obitelji. Mlađe žene su tamo da bi izgledale privlačno, a starijima je namijenjeno „crnčenje“. Pomogla bi zakonska preinaka. Po sadašnjim odredbama glava kućanstva, obično muškarac, može tražiti odbitak od poreznog opterećenja ako žena zarađuje manje od 10.000 dolara na godinu. Smatra se da bi neutralno tretiranje druge zarade motiviralo udate žene da se odluče na karijeru s punim radnim vremenom. Muškarci nezadovoljni takvim rješenjem mogu ostati kod kuće i brinuti se o djeci. (kd)

Interesi jači od vjerskih ograničenja

Islamsko bankarstvo

Islamsko financiranje uskoro bi moglo postati vrlo rasprostranjeno diljem Zapada.

Predsjednik Barack Obama zdušno ustrajava u sprečavanju ustrojstva islamskih država unutar Iraka i još nekih bliskoistočnih i srednjoistočnih zemalja, ali ne pada mu na pamet bilo što poduzimati protiv islamskih financijskih institucija. Instrumenti nazvani sukuks omogućuju dobit na ulaganja, ali ne i tehničku isplatu kamata, što prihvaćaju i mnogi zapadni financijaši. Goldman Sachs priprema se uzimati zajmove po modelu sukuks, prvi put u svojoj praksi. Ali islamsko financiranje uskoro bi moglo postati vrlo rasprostranjeno diljem Zapada. Britanija već primjenjuje metodu sukuks, a druge nemuslimanske zemlje pripremaju se na to. Ali javlja se problem: islamski profesori koji tumače šerijatski zakon usredotočeni su na nešto mnogo važnije od financijskog učinka.

Goldman Sachs iskusila je kako se to može dogoditi. Ta je banka morala 2011. odustati od sukuks aranžmana u vrijednosti dvije milijarde dolara nakon što su neki islamski znanstvenici izjavili da ta metoda poslovanja nije usklađena sa šerijatskim zakonodavstvom, koji zabranjuje naplaćivanje kamata jer se to smatra lihvarstvom. A putovi zaobilaženja da bi se udovoljilo pravilima mogu biti komplicirani.

Za agnostičke kapitaliste mušterija je uvijek u pravu, čak i ako religija kadšto mora davati smjernice. U prvoj polovici 2014. izdavanje sukuks vrijednosnica poraslo je šest posto i dostiglo 66 milijardu USD, kako navodi Međunarodni islamski financijski centar, što je gotovo dvostruko više nego prije deset godina. Globalne kompanije žele se domoći bogatstva na Srednjem istoku i u Africi pa Ernst & Young pretskazuje da će već 2018. islamsko bankarstvo dostići vrijednost od 3,4 trilijuna dolara, deset puta više nego 2010.

Ovaj put sve bi moglo dobro završiti za Goldman, iako nije uklonjen rizik odstupanja od šerijatskog zakona. Potražnja zajmova metodom sukuks je u porastu. Globalne banke nastojat će uvjeriti sve više klijenata da uzimaju kredite toga brzo rastućeg tržišta. (dh)

Kruzeri

Karibi ispred Mediterana

U ovoj će godini 410 kruzera ugostiti 22 milijuna putnika, od kojih će više od polovice biti Amerikanci.

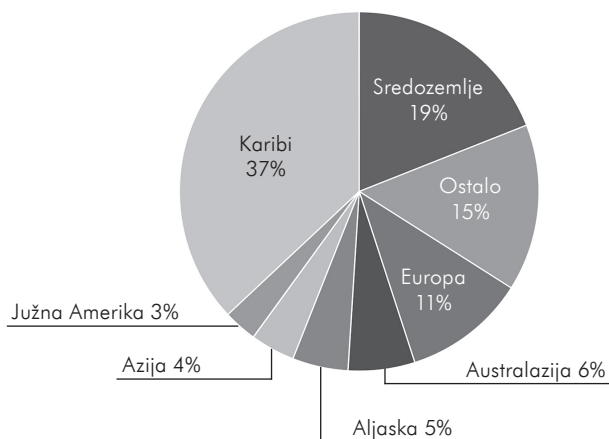
Slušajući medijske izvještaje o najezi turista s kruzera koji u sve većem broju opsjedaju Dubrovnik, ali i neke druge naše turističke metropole, kao Split i Zadar, čovjek bi pomislio da su se svi ti brodovi sjatili u Jadran. Stanje je ipak drukčije (što ne znači da smijemo zatvarati oči pred činjenicom da nam takav turizam uz višestruku korist donosi i glavobolju u obliku zagađivanja mora otpadnim vodama i ugrožavanjem urbane arhitekture).

Ploveći turizam jedna je od malobrojnih globalnih djelatnosti koja uspon zahvaljuje sve brojnijoj starijoj generaciji, koja u jesen svoga života želi doživjeti ono što si nije mogla priuštiti u mlađim danima – kada je bila zaokupljena stjecanjem ušteda.

Kako procjenjuje CLIA, cehovska organizacija brodara za krstarenje, u ovoj će godini 410 oceanskih i riječnih kruzera ugostiti oko 22 milijuna putnika, od kojih će oko 50 posto biti Amerikanci. Više od polovice prometa otpada na Karibe i Sredozemlje, ali prednost prvospomenutog područja ipak je neupitna (bliže je Americi). Može se očekivati daljnji rast toga oblika turizma, iako se javljaju rizici i sumnje nakon incidenata kao što je bio onaj s brodom Costa Concordia koji se nasukao prije dvije godine, a nedavno otegljen u rezalište. (dr)

Oceanska krstarenja

Udio prometa kruzera (%)

Izvor: CLIA

Sve materijale objavljene u ovoj ediciji
možete čitati u online verziji:

www.inicijativa.com.hr

Signali

Oglašivačka industrija

Izgubljena pozornost mladog naraštaja

Prije manje od desetak godina psiholozi, sociolozi, pedagozi i drugi stručnjaci upozoravali su na štetnost dugotrajnog sjedenja mladeži pred televizorom, uz grickanje ne baš zdrave hrane i pijuckanje reklamiranih napitaka dvojbene kvalitete. Ali su istodobno trljali ruke od zadovoljstva prvaci oglašivačke industrije. Danas su se uloge izmijenile.

Internetsko oglašavanje preuzelo je, prema posljednjim podacima, četvrtinu globalnog oglasnog tržišta vrijednog 500 milijardi dolara. Televizija gubi sve veći dio oglasnog kolača.

Pripadnici tinejdžerske generacije u SAD-u pred malim ekranima provedu svega dvadesetak minuta na tjedan! Zaslugu za takav obrat ne treba pripisati pedagoškim i drugim uvjerenjima nego – uz malo cinizma rečeno – baš onima koji su na najvećem gubitku. Dakle, televizijskim kućama koje su mlade znatiželjnike uvjeravale kako je nemoguće živjeti bez iPod-a, iPhone-a, smartphone-a, tableta i drugih sprava koje nam je podarila elektronička industrija. Mladež je oduševljeno prihvatila novotarije, ali na štetu televizije, a samim tim i oglašivača kojima je to bio najunosniji medij. Vijesti, informacije pa i zabavu ona dobiva uz pomoć sprava na kojima je (barem zasad) nezamislivo prikazivati reklamne spotove u trajanju od 30 sekundi. Osim toga, privlačnije joj je komunicirati na Facebooku i drugim društvenim mrežama.

Gledatelji hrvatskih komercijalnih televizijski kuća (RTL i Nova) ipak se ne mogu požaliti na oskudicu reklama kojima se svaki čas prekidaju sapunice i filmovi.

Objašnjenje vjerojatno treba tražiti u jednostavnoj aritmetici: reklamnu minutažu televizijske kuće oglašivačima sada nude vrlo jeftino.

U svakom slučaju, na potezu, bolje rečeno na teškom iskušenju, su oglašivači kreativci koji će morati smisliti način da vrate pozornost odbjegloga gledateljstva ili da stvore novu publiku. (mr)

Cijene

Čokolada pred novim skokom

Već prilično dugo dežurni katastrofičari najavljuju dramatičan porast cijena omiljenoj slastici čovječanstva – čokoladi. Zapravo poskupljenje je već uslijedilo bilo izravno, bilo posredno, tj. smanjivanjem kvalitete slastica koje sadrže kakao (ili bi barem trebale sadržavati, ali nerijetko nam podvaljuju tko zna kakve sve aditive).

Naročito je komešanje među proizvođačima, prodavačima i kupcima uočljivo u SAD-u, gdje su cijene glavnim sastojcima slastica, kakau, mlijeku, lješnjacima i orasima, znatno porasle u ovoj godini. S obzirom na takve trendove, očekuju se znatnija poskupljenja u 2015.

Kako su cijene kakaa – glavnog sastojka čokolade – već porasle, bilo je samo pitanje vremena kada će uslijediti lančana reakcija. Porast potražnje na tržištima u razvoju i oporavak potrošnje u Europi i SAD-u podudarili su se sa zabrinutošću zbog sušnog vremena u Zapadnoj Africi.

Cijene u New Yorku su oko 40 posto više nego lani, a maslac od kakaa poskupio je čak 70 posto. Sada je glavno pitanje koliko bi takva poskupljenja mogla utjecati na potražnju ljubitelja čokolade. U svakom slučaju mala je vjerojatnost da će se obistiniti strahovanja o nestašici te poslastice jer će više cijene vjerojatno ograničiti potrošnju, a stimulirati proizvodnju. (ko)

Energetika

Urin kao obnovljivo gorivo

Ekipa BioEnergy Team, pod vodstvom Ioannisa Ieropoulosa u Bristol Robotics Laboratory (BRL) u Britaniji, nada se da će izvući profit iz urina. Razvili su novu tehniku pretvaranja urina u električnu energiju („urinetricity prema electricity za struju) kako su nazvali novu tvorevinu.

Ljudi diljem svijeta „proizvode“, kako se procjenjuje 6,4 trilijuna litara urina svake godine. BRL, plod suradnje Sveučilišta Bristol i Sveučilišta Zapadne Engleske, želi izvući najviše što se može iz tih bogatih rezervi. Srž urine-tricitya čini mikrobna goriva baterija (MFC prema kratici na engleskom) koja sadrži žive mikrobe. Kada urin protječe kroz MFC mikrobi ga troše kao dio svoga metaboličkog procesa. Pri tome se oslobađaju elektroni. Elektrode u bateriji prikupljaju te elektrone i kada su priključene na vanjsku mrežu stvara se električna energija.

Ekipa je ugradila niz cijevi MFC-a u obliku cigare u jednu napravu. Povezivanjem te naprave na pipu iz WC-a omogućen je protok svježeg urina kroz bateriju. U ovom kontekstu svježim se smatra urin koji nije stariji od jednog tjedna i ako potječe od zdrave osobe prosječne visine i težine. Prijašnji eksperimenti obuhvaćali su MFC-e s otpacima hrane, uginulim insektima i pokošenom travom. Ali s urinom je dobiveno tri puta više energije nego s bilo kojima drugim otpacima.

Prerano je za zaključke, ali to istraživanje – što ga podržavaju brojne organizacije, uključujući Gates Foundation – ukazuje da bi urin mogao biti doprinos obnovljivoj energiji. Mogao bi biti i snažan poticaj gradnji više javnih zahoda. Više od 2,5 milijarde ljudi diljem svijeta lišeni su te higijenske udobnosti.

Financijski čelnici podijeljenih mišljenja

G20: Nužno je potaknuti rast svjetskog gospodarstva

Financijski čelnici skupine 20 najvećih svjetskih gospodarstava (G20) slažu se da je nužno potaknuti rast svjetskog gospodarstva, no podijeljeni su po pitanju kako to postići, dok Njemačka odbija sugestije iz SAD-a i drugih zemalja o novim poticajnim mjerama. Na sastanku u australskom gradu Cairnsu ministri financija i središnji bankari skupine G20 raspravljali su o planu poticanja rasta svjetskog gospodarstva za 2 postotna boda do 2018. godine.

Američki ministar financija Jack Lew pozvao je financijske čelnike eurozone i Japana da učine više na poticanju domaće potražnje i oživljavanju gospodarske aktivnosti. Poticajne bi mjere trebale pojačati države koje imaju velik trgovinski i proračunski višak, kazao je Lew, aludirajući na Njemačku.

I u izlaganjima nekih drugih ministara financija Njemačka je bila pod pritiskom da odustane od inzistiranja na mjerama proračunske štednje u eurozoni kako bi se rast gospodarstva mogao potaknuti većom državnom potrošnjom i smanjenjem poreza. Tako je francuski ministar financija Michel Sapin pozvao da se u kratkom roku utvrde poticajne mjere jer je rast gospodarstva u ovoj godini potisnut.

Financijski čelnici skupine G20 najvećih svjetskih gospodarstava (G20) poručili su da su blizu dogovoru o ubrzigavanju novih 2.000 milijardi dolara u svjetsko gospodarstvo, što bi moglo stvoriti milijune novih radnih mjesta i potaknuti rast globalnog gospodarstva za 1,8 postotnih bodova idućih godina. Ministri financija i središnji bankari skupine G20 nastoje tom financijskom injekcijom ojačati svjetski financijski sustav i zatvoriti porezne rupe koje koriste multinacionalne kompanije kako bi izbjegle plaćanje poreza. Financijski čelnici G20 sastavili su i listu od gotovo 1.000 mjera koje bi trebale potaknuti rast svjetskog gospodarstva za 1,8 postotnih bodova do 2018. godine. Te bi mjere službeno trebali potvrditi lideri skupine G20 na sastanku u Brisbaneu u studenome.

U nizu izlaganja na skupu najviše je isticana zabrinutost zbog stagnacije europskog gospodarstva, zbog čega rastu rizici i od usporavanja rasta ostalih najvećih svjetskih gospodarstava. Berlin je, međutim, oštro odgovorio. Nećemo pristati na kratkovidne poticaje, kazao je njemački delegat na skupu i naveo kako je u većini zemalja eurozone javni dug još uvijek previsok da bi omogućio povećanje državne potrošnje.

Nove knjige

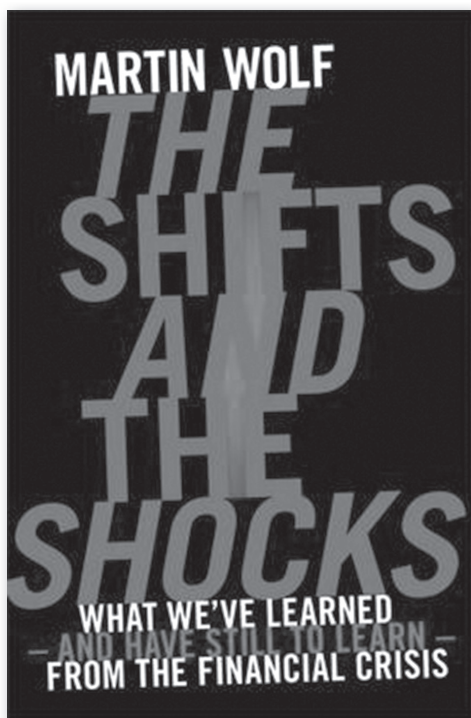
Pouke i poruke financijske krize

U knjizi *Promjene i šokovi: Što smo naučili – i što se još moramo naučiti – iz financijske krize* (The Shifts and the Shocks: What We've Learned – and Have Still to Learn – from the Financial Crisis, izdavači Allen Lane i Penguin Press, cijena 25 funti i 35 USD, 496 str.) autor Martin Wolf, glavni ekonomski komentator poslovnog dnevnika Financial Times, iznosi zapažanja o promašajima koji su doveli do ekonomskoga zastoja širokih razmjera i o izostanku adekvatne terapije. Osvrt nobelovca Josepha Stiglitz naglašava vrline i nedostatke knjige koja bi mogla pobuditi pozornost ne samo akademske zajednice.

Čime se knjiga *Promjene i šokovi* izdvaja iz mnoštva ekonomske literature kojom nas obasipaju autori sa svih strana? Ponajprije aktualnošću jer govori o nevoljama koje su zahvatile zemlje sjevernoatlantskoga područja (ali i šire) izbijanjem financijske krize, koje – suprotno vjerovanju optimista – još nisu uklonjene (i ne zna se kada će

biti). Autor Martin Wolf, glavni ekonomski komentator Financial Timesa, analitično, stručno i nepristrano niže detalje i ukazuje na pogreške ekonomskih kormilara.

Osvrt na knjigu (također u Financial Timesu) dao je Joseph Stiglitz, profesor na Sveučilištu Columbia, dobitnik Nobelove nagrade za ekonomiju i

svojedobno glavni ekonomist Svjetske banke. Poznat je po beskompromisnim stajalištima koja su nerijetko izazivala proturječna reagiranja o globalnim ekonomskim zbivanjima. Takav pristup zadržao je i u osvrtu na ovu knjigu.

Profesor Stiglitz drži da je Wolf nadmašio sama sebe, napisavši knjigu koja ne samo objašnjava depresiju u kojoj se nalazimo od 2008. nego da je sačinio uvjerljivu analizu uzroka zbog kojih ćemo se vjerojatno još dugo zadržati u krizi, koja je iznjedrila mnoštvo naslova u kojima autori ispituju pogreške koje su dovele do neželjenih posljedica. „Promjene i šokovi“ je među prvim knjigama koje ukazuju na izostanak snažnog oporavka te visoko postavlja letvicu za sljedeće koji će se baviti tom temom.

Kola na nizbrdici

Podaci pokazuju koliko su se stvari pogoršale. Kada se izostavi udio inflacije, prosječni dohoci u Ujedinjenom Kraljevstvu i SAD-u još uvijek su ispod razine prije krize. U Europi je prosječna stopa nezaposlenosti 12 posto, dok je nezaposlenost mladih ljudi veća od 50 posto u dvije zemlje koje su među najviše pogođenima krizom, Španjolskoj i Grčkoj. Za područje Sjevernoga Atlantika u cjelini javlja se jaz od više trilijuna dolara između kumulativne proizvodnje koja bi bila ostvarena da je nastavljen pred-krizni trend i stvarne proizvodnje. Wolf uvjerljivo tvrdi da takvi rezultati nisu bili neizbježni već da su posve predvidiv učinak promašene politike te da će imati dugotrajne posljedice. Autor ispravno ukazuje da, u temeljnom smislu, razvijene industrijske privrede nisu bile dovoljno učinkovite prije krize. U SAD-u kao i u mnogim europskim zemljama slabosti agregatne potražnje bile su prikrivene mjehurom koji je bio stvoren i uz pomoć manjkave regulative i niskih kamata. Među ključnim problemima su postojane globalne ekonomske neravnoteže i rastuća nejednakost, na koju je naročito utjecao financijski sektor postajući sve nefunkcionalniji otkad je 1980-ih počela suluda liberalizacija. Ali jedna od stvari koja Wolfovu analizu izdvaja od mnogih drugih jest to što on krizu ne vidi samo kao financijsku. To je ključno zapažanje ako želimo shvatiti neuspjeh u postizanju snažnog oporavka, smatra Stiglitz. Iako su uočljivi zajednički problemi koji zahvaćaju praktički sve razvijene ekonomije, nevolje koje su zahvatile eurozonu zaseban su slučaj, dodaje on. Wolf objašnjava

zašto je politika prekomjerne strogosti na kojoj insistira Njemačka bila osuđena na neuspjeh, zašto su nametnuti tako enormno visoki troškovi na ostatak Europe i zašto nema očekivanja da će se stanje poboljšati. On takvo stanje uspoređuje s lošim brakom u kojemu bi rastava bila vrlo skupa, kao što bi bio i nastavak zajedničkoga života – ako bi izostalo popravljjanje odnosa.

Antidruštveno ponašanje

U čemu se Stiglitz razilazi s Wolfom? U tome što autor knjige ne ističe svoje dokazivanje koliko bi mogao. U raspravi o globalnoj neravnoteži nedovoljno je kritičan prema hipotezi o „preobilju štednje“ što ju je među ostalima, iznio bivši predsjednik Federalnih rezervi Ben Bernanke, koja prikazuje kao grijeh ono što je nekoć bila vrlina (štednja) prebacujući krivnju na Kinu i (manje izravno) na Njemačku. Ipak, današnje su investicijske potrebe goleme: za infrastrukturu u zemljama u razvoju, da ne spominjemo SAD; za sređivanje svjetske privrede kako bi se mogla nositi s globalnim zagrijavanjem. Čak i mala i srednja poduzeća diljem svijeta žude za kapitalom. To bi trebalo biti dovoljno da pokaže kako problem nije prekomjerna štednja nego financijski sustav koji je više usmjeren na špekulacije nego na ispunjavanje društvene uloge posredništva između onih s viškom fondova i onih kojima treba više novca.

Upadljivo je koliko je Wolf, kao i mnogi drugi zagovornici financijske reforme, usredotočen na našu zaštitu od banaka: kako bi se spriječilo da se upuštaju u

prevelike rizike koji nameću goleme troškove (ili eksternalije, kako to vole kazati ekonomisti) društvu. Wolf se ne osvrće opširnije na neke antidruštvene aspekte uočene neposredno nakon izbijanja krize: manipulaciju tržištem (kao u skandalima Libor i forex), anti-konkurentne postupke, grabežljivo i diskriminirajuće kreditiranje, izostanaka transparentnosti i prevarantsko ponašanje. Vjerojatno zato što vjeruje (ili se nada) da čak ako su prevelike da bi propale i prevelike da dospiju u zatvor banke neće biti dovoljno politički snažne da se nastave tako ponašati bez posljedica. Ali premalo kaže o tomu što bi se moglo učiniti kako bi banke ispunile društvenu ulogu koja im je namijenjena.

Na popisu glavnih pokretača današnjih nevolja Wolf izostavlja strukturne promjene razvijenih zemalja – prijelaz na usluge što nije izazvano samo globalizacijom nego i znatnim porastom produktivnosti kao rezultatom pada zaposlenosti u prerađivačkoj industriji. Tržišta sama po sebi ne provede takvu transformaciju glatko. A budući da su među uslugama koje ljudi zaista žele zdravlje i obrazovanje – povezana naravno s javnom potporom – štedljivost koja je na nekim područjima postala politička moderna, izuzetno je skupa. To su sektori budućnosti i treba im veća potrošnja, ne manja.

Ozbiljno upozorenje neozbiljnim akterima

Pročitavši knjigu, čovjek se osjeća potišteno, zaključuje Stiglitz. Wolf identificira brojne reforme koje bi bile kori-

sne. „Slažem se s njim, npr. s vjerovanjem da bi temeljita reforma sustava globalnih rezervi mogla povećati ekonomsku stabilnost i potaknuti današnji rast“. Ipak, javlja se osjećaj da popis njegovih prijedloga, naročito popis političkih reformi, nije na razini veličine problema koje je on artikulirao tako dobro. Ako je nejednakost jedan od ključnih makro problema (gledište koje sve više postaje dominantno) tada bi popis mjera morao uključiti one koje bi mogle biti djelotvorne. Wolf uvjerljivo ukazuje kako je malo vjerojatno da će se čak i one koje bi se lako mogle provesti, od kojih bi svi ili gotovo svi imali koristi, zaista poduzeti.

„Promjene i šokovi“ su snažno upozorenje protiv neutemeljenog optimizma koji povremeno zahvaća zemlje sjevernoga Atlantika koje se hvataju za svaki tračak pozitivnih informacija: uvaljeni su u nevolje iz kojih se po svojoj prilici nećemo izvući tako skoro, zaključuje profesor Stiglitz.

Knjiga, kao i njezin komentar, mogli bi izazvati sporenja ne samo u akademski nego pogotovo u političkim krugovima kojima je dobrodošao i najmanji povod za optimizam, tj. za samohvalu. Što se Hrvatske tiče, malo će se tko uopće mašiti za knjigom s gotovo 500 stranica. Doduše, naši političari mogli bi to štivo koristiti kao „dokaz“ kako je (gotovo) cijela Europa u nevoljama pa onda nije čudo što ni nama ne teče med i mlijeko. U svakom slučaju, na nas se ponajviše odnosi onaj zaključak kako su mali izgledi da se poduzimaju i mjere koje nije teško provesti, a koristile bi svima. U ovdašnjim krajevima vrijedno je samo ono što koristi „mojoj stranci“, koja je ujedno i nepogrešiva (sve dok sud ne utvrdi da baš i nije tako, ali utjecaj je presuda kratkotrajan). U svakom slučaju, utjeha što je i susjedova krava bolesna malo će nam pomoći. Iako i drugdje škripe ekonomski mehanizmi, tamo barem ima pojedinaca koji će to uvidjeti i priznati pa će se postupno nešto i poboljšati. Kod nas dominira vožnja u rikverc.

Darko Horvatin

Koristite interaktivno

www.inicijativa.com.hr

Koliko je Internet (ne)opasan

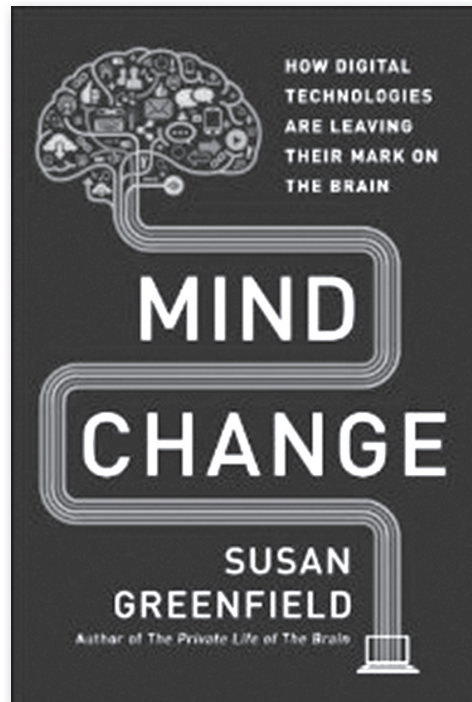
Suzan Greefield: Promjena uma: Kako digitalne tehnologije ostavljaju svoj biljeg na mozgu (Mind change: How Digital Technologies are Leaving their Mark on our Brains, izdavač Rider, 368 str. 20 funti sterlinga).

Slika koja je prije nekoliko mjeseci kružila na društvenim mrežama prikazivala je dvoje ljubavnika iz Hong Konga kako se grle i stiskaju u vlaku. Oslanjajući glavu jedno drugom na ramenu djevojka i njezin momak imali su idealnu poziciju da zaljubljeno zure u smartphone po kojemu je svatko od njih prtljao iza leđa jedno drugome.

To je trebalo biti smiješno. Ali za Susan Greenfield, britansku neuroznanstvenicu, to nije šala. Nekoliko godina ona upozorava na ono što smatra opasnošću od kompjutera i interneta kada se umiješaju u osobni život ljudi. Gospođa Greenfield piše novinske članke i drži predavanja o opasnostima digitalnog svijeta. Ona se uzrujava i zabrinuta je zbog toga što smartphonei i društvene mreže usisavaju korisnike u nezadovoljavajući digitalni faksimil stvarnosti, uništavajući njihovo pamćenje, atrofirajući njihove društvene sposobnosti i općenito izazivajući truljenje njihovih mozgova.

Nepostojani mozak

To su poznate roditeljske brige, kada bezuspješno pokušavaju uvjeriti svoju

djecu da je štetno previše buljiti u tehnološke sprave. Kao djelatna neuroznanstvenica Susan Greenfield opterećena je brigama više od većine ljudi. Njezina najnovija knjiga Promjena uma („Mind Change“) pokušaj je objedinjavanja argumenata kako bi ih poduprla psihološkim i znanstvenim istraživanjima. Nakon kratkog prikaza povi-

jesti uspona interneta, Susan Greenfield predočuje kako mozak funkcionira. Posebice, naglašava sposobnost mozga da se prilagodi podražajima. Ta prilagodljivost (ili „plastičnost“ u žargonu) izvor je tvrdnje, često povezane s izjavama autorice da uporaba interneta može izmijeniti fizičku građu mozga. To zvuči zastrašujuće, ali ne bi trebalo. Praktički svako iskustvo – čitanje jutarnjih novina, rastava od muža ili žene itd. – izmijenit će fizičku građu vašeg mozga jer takve fizičke izmjene, u obliku stvaranja ili kidanja veza između neurona, način je na koji mozak uči. Mozak s kojim svake noći odlazite spavati nije isti kao mozak s kojim se budite sljedećeg jutra.

Ali kad se odmaknemo od temeljne neuroznanosti, knjiga zalazi na klizak teren. Autorica ponavlja poznatu zabrinutost: da video igrice čine igrače nasilnima, da društvene mreže kao što je Facebook korisnike čine usamljenima, društveno neprikladnim i zavidnim te da pretraživačka sredstva navode cijelu generaciju da daje plitke odgovore na trivijalna pitanja i smanjuje sposobnost za duboko, ozbiljno razmišljanje.

Nedovoljno argumentirane tvrdnje

Dokazi ponuđeni za takve tvrdnje često su zanimljivi i gotovo uvijek nepouzđani. Ali autorica ne može odoljeti projicira-

nju katastrofičnosti. Nakon rasprava o korisnosti Googlea kao proteze za memoriju, primjerice, ona skače u nevjerljivu budućnost u kojoj ljudi neće upiti nikakve činjenice pa će diskusija o svijetu postati nemoguća bez džepnoga digitalnog pomagala.

Lanac njezina razmišljanja zna biti vrlo klimav: nakon razglabanja o tome da li gubljenje vremena na društvenim mrežama potkopava sposobnost društvenosti u stvarnom životu, ona ukazuje da su Japan i Južna Koreja zemlje u kojima je mladež snažno prigrllila tehnologiju i koje imaju vrlo niske stope nataliteta te poziva čitatelje na zaključak (čuvajući se da to sama kaže) kako bi društvene mreže mogle ukinuti seks.

Usporedbe sa zabrinutošću u 20. stoljeću zbog radija, rock'n'rolla i televizije (koja upravo sada doživljava rehabilitaciju kao pravi, ozbiljan medij) vrlo su upadljive. Autorica je svjesna da su bojazni poput njezinih stare kao i pisana riječ. U proteklih 500 godina mnoge su stvari, od šaha do kavana, dolazile na nišan moralista i drugih kritičara jer tobože kvare mladež, čineći je lakoumnom i indolentnom ili im puni glave besmislicama. Možda su ovaj puta stvari drukčije pa će porast uporabe weba, društvenih mreža i video igara, ostaviti duboke i negativne posljedice na društvo. Ali morat ćete se pomučiti da nađete uvjerljiv argument za to u knjizi Susan Greenfield.

Mario Ribar

Indikatori

Prognoze BDP-a

Eurozona sporija od konkurenata

Kakav će učinak pojedine zemlje imati u ovoj i idućoj godini? To ne može nitko sa sigurnošću tvrditi, ali prema anketi prognostičara što ih je angažirao londonski The Economist, proizlazi da zemlje EU-a, odnosno članice eurozone voze sporije od konkurenata na drugim kontinentima. Hrvatske na tom popisu nema, ali čini se da nam se „osmjehuje“ još jedan pad BDP-a – kakav su prethodno najavili neki ekonomski prognostičari.

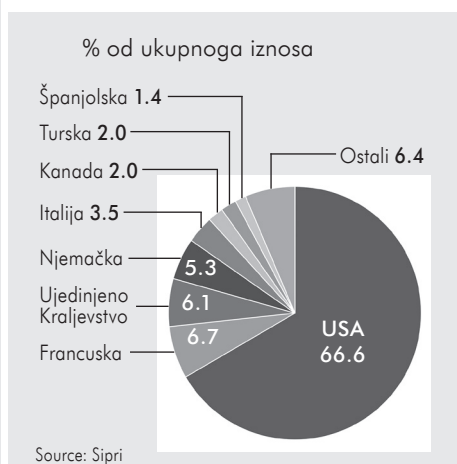
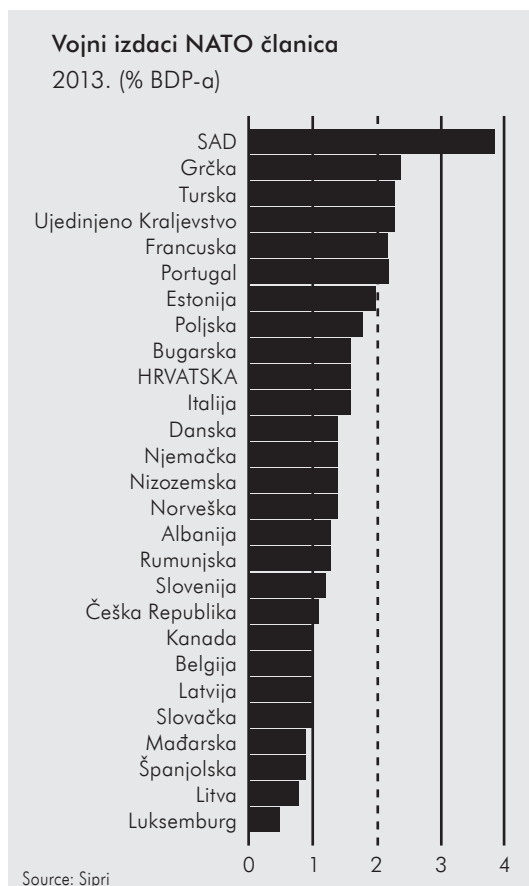
	Realni BDP, promjena u %				Cijene potrošača		Tekuća plaćanja	
	Niski/visoki doseg		prosjeak		promjena u %		% BDP-a	
	2012	2013	2012	2013	2012	2013	2012	2013
Australija	2.0/4.0	2.2/3.5	3.3 (3.2)	3.1	1.9 (2.0)	2.7	-3.8 (-3.7)	-4.5 (-4.4)
Belgija	-0.4/0.4	-0.3/1.4	0.1	0.7	2.5	1.8 (1.9)	-0.2 (0.2)	0.1 (0.4)
Britanija	-0.7/0.5	0.3/1.8	-0.3 (-0.2)	1.2 (1.3)	2.7 (2.6)	2.0	-2.1	-1.8 (-1.9)
Kanada	1.9/2.1	1.8/2.4	2.0 (2.1)	2.2 (2.3)	1.9 (2.0)	2.0 (2.1)	-2.7 (-2.4)	-2.4 (-2.1)
Francuska	-0.3/0.3	-0.2/1.3	0.1 (0.2)	0.5 (0.6)	2.1 (2.2)	1.6 (1.7)	-2.0 (-2.1)	-1.8 (-1.9)
Njemačka	0.2/1.1	0.4/2.0	0.8	1.0 (1.1)	2.0	1.7	5.5 (5.4)	4.9 (4.8)
Italija	-2.7/-1.8	-1.4/0.5	-2.2 (-2.1)	-0.5 (-0.4)	3.1 (3.2)	2.0	-2.4	-1.8 (-1.7)
Japan	1.7/2.8	0.7/2.2	2.3	1.4	0.1 (0.2)	0.1	1.2 (1.6)	1.2 (1.8)
Nizozemska	-1.1/-0.3	-1.0/1.1	-0.7 (-0.8)	0.3 (0.5)	2.3	2.0	7.7 (7.5)	7.9 (7.7)
Španjolska	-2.8/-1.1	-3.3/-0.3	-1.7 (-1.6)	-1.2 (-0.7)	2.1 (2.0)	2.1 (1.7)	-2.6 (-2.8)	-1.6 (-1.9)
Švedska	0.4/1.8	1.2/2.2	1.0 (0.9)	1.6 (1.8)	1.2 (1.4)	1.6 (1.7)	6.7 (6.8)	6.7
Švicarska	0.5/2.0	0.8/2.7	1.4 (1.2)	1.5 (1.4)	-0.4	0.6 (0.7)	13.2 (13.4)	11.9 (12.1)
Sjedinjene Države	1.7/2.4	1.4/2.5	2.1	2.0	2.0	2.0 (1.8)	-3.2	-3.1
Područje eura	-0.7/-0.4	-1.0/0.8	-0.5	0.2 (0.3)	2.4 (2.3)	1.8 (1.7)	0.4 (0.2)	0.6 (0.4)

Izvori: Bank of America, BNP Paribas, Citigroup, Commerzbank, Decision Economics, Deutsche Bank, Economist Intelligence, Unit, Goldman Sachs, HSBC Securities, ING, JPMorgan Chase, KBC Bank, Morgan Stanley, RBC, RBS, Schroeders, Scotia Capital, Societe Generale, Standard Chartered, UBS.

Financiranje NATO-a

Podupiruća koalicija

Na različitim tablicama koje pokazuju (ne)uspješnost pojedinih zemalja u globalnim razmjerima, Hrvatska najčešće zauzima vrlo nezahvalno mjesto, sugerirajući slabu konkurentnost. Ali ima iznimaka o kojima se previše ne govori. Jedna od njih je angažiranost u vojnim izdacima NATO-a. U ukupnoj sumi za tu namjenu naš udio jamačno nije spektakularan, ali samo zato što nam je skroman ukupan ekonomski potencijal. Promatrano u postotku BDP-a koji izdvajamo za spomenutu namjenu nalazimo se u gornjem dijelu tablice, kako se vidi iz sljedećeg grafikona.

IZVOZ – UVOZ

(Ne)pokrivenost izvoza rezervama

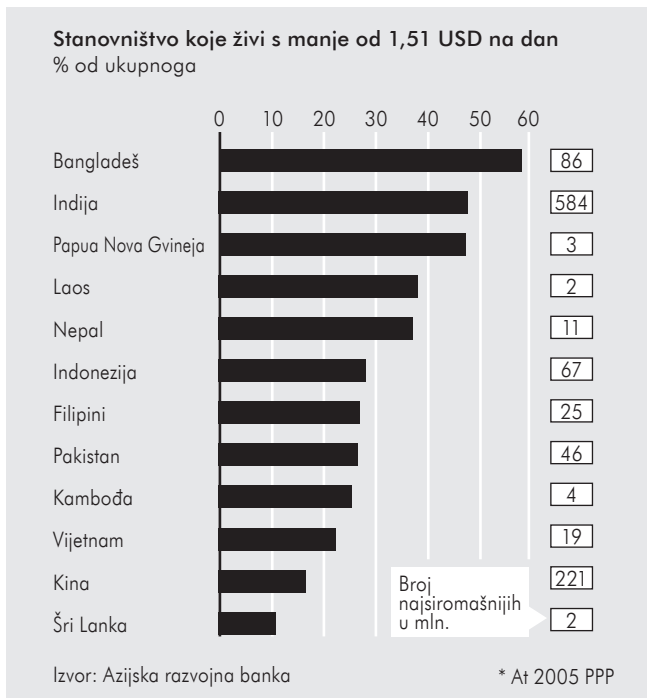
Indijske devizne rezerve nedavno su bile premašile 300 milijardi USD, dostigavši gotovo rekordnu razinu. Ali uz impresivan uvoz od 38 milijardi dolara na mjesec, pokriće indijskog uvoza, iskazano u broju mjeseci koji se mogu podmiriti iz rezervi, bilježi pad, od oko 15 mjeseci 2008. na 8,6 mjeseci krajem lipnja ove godine. To nije razlog za paniku jer se smatra da je pokrivenost tromjesečnog uvoza adekvatan rezultat. Međutim ostale članice skupine BRIC (Brazil, Kina i Rusija) imaju pokriće uvoza od 1,5 do dvije godine. U Rusiji je pokriće uvoza još uvijek impresivno (1,5 godina), ali predstavlja osjetan pad u odnosu na 2010. kada je iznosilo 2,5 godine. Kako će se taj pokazatelj kretati potraje li sadašnje stanje obnove hladnog rata i ozbiljno ugroženih ekonomskih odnosa sa Zapadom, tek će se vidjeti. Ne samo što je rubalj oslabio u odnosu na dolar nego su i ruske rezerve od početka 2014. pale na manje od 500 milijardi USD.

Granice siromaštva

Nove računice podižu broj ekstremno siromašnih u Aziji

Brz azijski ekonomski rast postavio je temelje za iskorjenjivanje ekstremnog siromaštva, koje svjetska banka definira kao dnevnu potrošnju manju od 1,25 dolara po osobi do 2030. Međutim Azijska razvojna banka (Asian Development Bank) smatra to preniskim imajući u vidu da se već danas neke stvari, kao što su mobiteli, smatraju dostignutim standardom i nasušnom potrebom. Tako je potonja institucija utvrdila kao prikladniji minimum od 1,51 USD. Ta računica podiže razinu azijskoga siromaštva 2010. na gotovo trećinu stanovništva, odnosno povećavajući tu kategoriju za 343 milijuna osoba. Azijska razvojna banka također drži da nepouzdanost pribavljanja hrane i opasnosti od prirodnih katastrofa, odnosno globalne ekonomske šokove i slične nedaće također valja uzeti u obzir kada se mjeri siromaštvo. To bi dodatno povećalo razinu azijskog siromaštva na gotovo 50 posto.

Demografska i privredna eksplozija

Gospodarstva u nastajanju

Sve veća važnost tržišta u nastajanju i gospodarstava u razvoju («gospodarstva u nastajanju») dojmpljiva je kako u demografskom, tako i u gospodarskom smislu, i to na makroekonomskoj i mikroekonomskoj razini. Gospodarstva u nastajanju nastanjuje više od 80% svjetskoga stanovništva.

Udio gospodarstava u nastajanju u globalnoj proizvodnji, mjereno tržišnim deviznim tečajevima, povećao se s manje od 20 posto početkom devedesetih godina 20. stoljeća na sadašnjih više od 30 posto. Prema paritetu kupovne moći (PKM), tj. uzimajući u obzir razlike u troškovima života, udio gospodarstava u nastajanju u svjetskom BDP-u prema podacima MMF-a (IMF World Economic Outlook), taj je udio u 2013. godini premašio 50 posto%.

Tempo rasta gospodarstava u nastajanju i njihova sve veća otpornost na gospodarske i financijske potrese dobra su vijest za svjetsko gospodarstvo, koje se više nego prije može osloniti na dinamiku njihova rasta. Takav ubrzani razvoj pogoduje stanovništvu gospodarstava u nastajanju koje sad ima viši životni standard.

Postaje sve očittija i njihova veća uloga na mikro razini. U tom kontekstu, sedam od 25 najvećih svjetskih kompanija prema tržišnoj vrijednosti potječe upravo iz gospodarstava u nastajanju. Brazil, Rusija, Indija i Kina zajedno bi do 2025. godine mogli veličinom dosegnuti preko polovine šest najvećih industrijaliziranih gospodarstava današnjice, a za manje od 40 godina ih i preteći.

Izdavači: ZAGREBAČKA INICIJATIVA, Zagreb, Petrićeva 7
Zaklada Konrad Adenauer
Seniko studio (suizdavač)

Glavni urednik: Ante Gavranović

Urednik: Franjo Žilić

Izlazi kvartalno

e-mail: info@inicijativa.com.hr
tajnik@inicijativa.com.hr

Priprema: Seniko studio, Zagreb

Tisak: Tiskara Zelina, Zelina

Tiskano u 450 primjeraka

ISSN 1848-140X

Cijeli sadržaj ove publikacije može se vidjeti na www.inicijativa.com.hr

Konrad
Adenauer
Stiftung

Ovaj primjerak je besplatan, zahvaljujući financijskoj podršci
Zaklade Konrad Adenauer, Zagreb i Gradskom uredu za
gospodarstvo, rad i poduzetništvo grada Zagreba